

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Освітня програма

«Християнська педагогіка та організація дозвілля»

Магістерська робота

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПІЛЬНИХ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ
СПІЛЬНОТ У М. ЛЬВОВІ У 1960-1980-Х РОКАХ
(НА ПРИКЛАДІ МІКРОРАЙОНУ ЛЕВАНДІВКА)**

Студентки VI-го курсу : Лідії Гривни

Науковий керівник: о. Тарас Бублик

Кандидат історичних наук

Рецензент: Олег Беген

Кандидат історичних наук

Львів 2020

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АІЩ – Архів Інституту Історії Церкви

арк. – аркуш

вул. – вулиця

див. – дивитися

єрм. – єромонах

ІЩ – Інститут Історії Церкви

КДБ – Комітет Державної Безпеки

КЗУКЦ – Комітет захисту Української Католицької Церкви

м. – місто

НКВС – Народний Комісаріат Внутрішніх Справ

о. – отець

ОУН – Організація Українських Націоналістів

р. – рік

РПЦ – Російська Православна Церква

рр. – роки

СБУ – Служба Безпеки України

св. – святий

спр. – справа

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

Т. – том

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

УКЦ – Українська Католицька Церква

УПА – Українська Повстанська Армія

ф. – фонд

ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів у м. Львові

ЦКУК – Центральний комітет українських католиків

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	1
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПАРАФІЇ СВ. АП. АНДРІЯ ТА СЦМЧ. ЙОСАФАТА У ЛЬВОВІ НА ЛЕВАНДІВЦІ (1901-1959).....	10
1.1. Львівська Архиепархія УГКЦ під проводом Митрополита Андрея Шептицького (1901-1944)	10
1.2. Утворення та розвиток греко-католицької громади на Левандівці.....	14
1.3. Отець Євген Гаврилюк – душпастир Левандівки і Богданівки.....	17
1.4. Створення парафії Св. Ап. Андрія та сщмч. Йосафата та її перший завідател ь о. Мирон Прийма.....	20
1.5. Характеристика діяльності новоствореної парафії в 1930-х роках.....	22
1.6. Початок переслідувань, спроба ліквідації УГКЦ та становлення її структур у підпіллі (1940-1950-ті роки).....	27
РОЗДІЛ 2. ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПІЛЬНИХ ОСЕРЕДКІВ УГКЦ В 1960-1970-х РОКАХ НА ЛЕВАНДІВЦІ.....	32
2.1. Нові умови діяльності УГКЦ в кінці 1950-х років на Левандівці	
2.2. Підпільні душпастирі.....	34
2.3. Підпільні семінарії і монастирі.....	45
2.4. Мирянські спільноти.....	50
РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ ЛЕВАНДІВКИ У ПРОЦЕСІ ВИХОДУ З ПІДПІЛЛЯ (1980 – 1990).....	56
3.1. Передумови процесу відродження УГКЦ.....	56
3.2. Особливості діяльності спільнот УГКЦ на Левандівці у 1980-х роках.....	59

3.2.1. Формування священичих та монаших покликань.....	59
3.2.2. Рукоположення нових священиків.....	64
3.3. Участь священиків, монахів та мирян Левандівки в подіях виходу УГКЦ з підпілля.....	67
3.4. Повернення храму св. Андрія та сщмч. Йосафата греко-католикам та повернення парафії у лоно УГКЦ.....	71
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТОК.....	86

Вступ

У ХХ столітті Українська Греко-Католицька Церква виявила свою незламність, життєздатність, і за словами папи Івана Павла II, «по-людськи незрозумілу живучість»¹ і вірність єдності з Вселенською Церквою і Апостольським Престолом в умовах переслідування, репресій, тюрем і заслання. У цих умовах виявились глибинні джерела сили віри, вияви пошани людської гідності та збереження християнських цінностей, незалежні від зовнішніх обставин. Недавнє історичне минуле стало свідченням вірності багатьох християн духовним ідеалам, у яких вони були виховані у своїй Церкві. У посланні « Боже Слово і катехизація» наголошується, що саме сім'я стала « тим простором дії Святого Духа, не підвладним атеїстичній пропаганді»², у якому відбувалося передання віри з покоління в покоління.

Актуальність теми: Дослідження діяльності підпільних осередків УГКЦ на прикладі одного з мікрорайонів Львова (Левандівки) дасть можливість науково осмислити досвід і свідчення віри греко-католиків. Передусім, йдеться про історичний та виховний аспект цього досвіду. Сучасні християнські сім'ї, діти та молодь потребують гідних прикладів для наслідування. Прикладів, які кличуть ставити на перше місце у житті християнські цінності. Особливий вплив мають свідчення людей, які максимально наближені до нас у часі і місці їхнього життя. Важливим завданням є зберегти і передати дітям не тільки світську історію їхньої місцевості, але і історію своєї Церкви у вимірі життя малої спільноти – парафії. У зв'язку з вищесказаним, має велике значення пізнати досвід життя УГКЦ в умовах підпільного існування на прикладі мікрорайону Левандівка.

Проблематика дослідження: Тема роботи недостатньо висвітлена в літературі. Тому це дослідження – одна з перших спроб представити життя підпільних греко-католицьких спільнот на Левандівці. Опрацювання теми дає

¹ Витяг з проповіді Святішого Отця Івана Павла II Папи Римського на Божественній Літургії – про переможний шлях УГКЦ.- Львів, 27 червня 2001 року // Хресною дорогою: Функціонування і спроби ліквідації УГКЦ в умовах СРСР... Збірник документів і матеріалів. Львів 2006, 628.

² Послання Синоду Єпископів УГКЦ 2018. «Боже Слово і катехизація» // synod.ugcc.ua (12.12. 2018)

можливість прослідкувати життя та діяльність священників, які проживали та душпастирювали в мікрорайоні, монаші осередки та родини мирян, які залишалися вірними своїй Церкві. Важливим є дослідження взаємозв'язків та співпраці греко-католиків Левандіки, зокрема, як відбувався пошук кандидатів на священників, формування монаших спільнот, залучення вірних в рух за легалізацію УГКЦ.

Мета дослідження: проаналізувати діяльність спільнот УГКЦ на Левандівці у 1960-х 1980-х роках.

Завдання:

1. Описати історію виникнення та розвитку парафії УГКЦ на Левандівці з початку ХХ-го століття та до періоду 1960-х р.
2. Висвітлити життя та діяльність священників, богопосвячених осіб та мирян в умовах підпілля на Левандівці.
3. Дослідити діяльність осередків (підпільних монастирів, семінарій та мирянських спільнот) УГКЦ на Левандівці.
4. Описати період виходу з підпілля парафії УГКЦ на Левандівці.

Об'єктом дослідження є спільноти греко-католиків мікрорайону Левандівка у Львові.

Предметом – їх діяльність в умовах радянського тоталітарного режиму та в час виходу УГКЦ з підпілля з 1960-х – до початку 1990-х років.

При цьому слід врахувати такі аспекти: дослідити хронологічні та історичні умови виникнення громади українців греко-католиків на Левандівці, охарактеризувати діяльність парафії святого Андрія і священномученика Йосафата на Левандівці у перші десятиліття після її створення, висвітлити історичні та політичні умови початку переслідувань УГКЦ радянським режимом та спроби ліквідувати УГКЦ 1940-1950 роки, дослідити коли і як функціонували греко-католицькі спільноти на Левандівці в умовах підпілля, охарактеризувати постаті найвизначніших душпастирів та мирян та їх роль у забезпеченні функціонування та розвитку підпільних спільнот Левандівки, дослідити процеси формування нових священничих покликань в умовах підпілля і діяльність

підпільних семінарій у досліджуваній період, дослідити організацію підпільної діяльності УГКЦ та її розвиток 1960-х- 1970-х роках на прикладі спільнот Левандівки. При висвітленні постатей душпастирів, які опікувалися греко-католиками Левандівки у досліджуваній період звернути увагу на ті їхні риси, які сприймалися мирянами як визначальні для утвердження у вірі і вірності своїй Церкві, а також були прикладом для наслідування. На конкретних прикладах переслідувань унаочнити події, у яких державні органи намагалися знівелювати елементарні права і свободи людини, оживити нещодавно пережитий досвід переслідувань як приклад збереження людської гідності та вірності християнським цінностям в умовах утисків, дослідити участь спільнот греко-католиків Левандівки та окремих осіб у процесах виходу церкви з підпілля у 1980-х роках.

Методологічною основою є принцип історизму, об'єктивності, неупередженого підходу до подання подій і постатей.

Методи дослідження: комплексного аналізу, синтезу, метод усної історії, метод мікроісторії, дослідницький метод, метод хронології та узагальнення, інтерв'ю.

Оригінальність: Дослідження стосується однієї парафії, як конкретного прикладу діяльності греко-католиків в підпіллі. Особливість полягає і в тому, що йдеться про міську парафію, а таке, ґрунтовне дослідження осередків діяльності підпільної УГКЦ в межах одного мікрорайону міста Львова ще не проводилось.

Хронологічні межі: в роботі охоплено часові рамки функціонування греко-католицьких спільнот на Левандівці у 1960х-1980х рр., а також подана інформація про період виникнення греко-католицької громади Левандівки (1920-і – 1930-і роки) та початку переслідувань УГКЦ (1940-і – 1950-і роки), який дає можливість зрозуміти подальшу історію діяльності греко-католиків у підпіллі. Тобто, нижня межа дослідження охоплює початок 1960-х років, як час активізації виникнення багатьох підпільних греко-католицьких спільнот; верхня межа – 1990 рік – вихід УГКЦ та парафії з підпілля.

Географічні межі: територія сучасного мікрорайону Левандівка міста Львова .

Огляд джерел та літератури: основні джерела це інтерв'ю з учасниками підпільної діяльності УГКЦ на Левандівці мирянами, священиками та монахинями, зібрані в межах проекту «Образ сили Духу», які зберігаються в Архіві Інституту Історії Церкви (АІЩ) та неопубліковані документи архіву церкви святого Андрія і Йосафата періоду 1920-1930х років та часу виходу з підпілля - кінець 1980-х років. Також використано неопубліковані документи Центрального Державного Історичного Архіву України (ЦДІАУ) у місті Львові з метою відтворення подій першого періоду функціонування греко-католицької парафії Левандівки у міжвоєнний період першої половини ХХ століття. Для написання праці були використані збірники опублікованих документів з періоду переслідувань УГКЦ: «Нескорена церква», упорядкована Володимиром Сергійчуком та «Хресною дорогою: функціонування і спроби ліквідації УГКЦ в умовах СРСР», упорядкований Михайлом Гайковським. Важливими джерелами інформації про підпільних священиків стали також магістерські праці Андрія Пульса про о. Германа Будзінського та Ігора Никифорука про о. Михайла Винницького і дисертація сестри Ольги Маслій про чернечі згромадження Галичини в період з 1946 по 1989 рік та її статті про чернецтво УГКЦ в підпіллі.

У роботі було використано наукові напрацювання дослідників церковної історії. Зокрема, монографія Богдана Боцюрківа «Українська греко-католицька церква і Радянська держава», статті Олега Бегена «Католицька акція» як мирянський рух в УГКЦ (1930-1939)», Ярослава Стоцького «Становлення і розвиток Марійських Товариств (Дружин) у структурі УГКЦ: минуле і сучасне», вл. Бориса Гудзяка «Ієрархія та духовенство УГКЦ в підпіллі: 1946-1989 рр.» та ін. Однією з важливих книг для цієї праці стала монографія львівського дослідника Ореста Судейка «Церква на Богданівці у Львові».

Треба зауважити, що початком дослідження стало відзначення 20-ї річниці виходу УГКЦ та, зокрема, парафії св. ап. Андрія та сщмч. Йосафата з підпілля. У вересні-жовтні 2009 року у парафії Вознесіння Господнього, що спочатку була

дочірньою частиною парафії св. Андрія і смч. Йосафата було оголошено збір свідчень мирян про осередки діяльності УГКЦ в підпіллі на Левандівці. Ці свідчення містили тільки дуже коротку інформацію: адреса, роки, коли відбувалися підпільні богослужіння у даному місці, імена господарів домів, та священників, які духовно опікувалися тією чи іншою родиною, а також контактний телефон. На основі зібраної тоді інформації мирян і свідчень-спогадів першого пароха храму св. ап. Андрія і свщм. Йосафата та активного учасника підпілля на Левандівці о. Олексія Васьківа була створена карта з позначенням осередків підпільної УГКЦ на Левандівці. Ця карта³ показала якою поширеною була діяльність нашої Церкви в час переслідувань у цьому мікрорайоні Львова. Думка поглибити, уточнити та доповнити зібрані тоді свідчення та повніше відтворити функціонування переслідуваної УГКЦ на Левандівці стали передумовою для даного дослідження. Однак метою дослідження не є тільки відтворення подій та діяльності спільнот і головних постатей цього періоду історії нашої Церкви на Левандівці, але осмислення джерел витривалості і збереження вірності своїй Церкві, де ключовим мотивом було теж збереження єдності Вселенської Церкви, від якої насильно намагалися відірвати УГКЦ.

Практичним аспектом використання досліджень цієї праці є навчальне і виховне застосування результатів цього дослідження для дітей, молоді і дорослих.

У першому розділі розглянемо історію створення греко-католицької парафії церкви св. Андрея та свщмч. Йосафата на Левандівці, діяльність перших душпастирів та церковної громади і представимо особливості періоду ліквідації УГКЦ радянською владою.

У другому розділі розглянемо формування та діяльність греко-католицьких підпільних осередків на Левандівці в 1960-1970-х роках.

³ Див.: Додаток 1.

У третьому розділі розглянемо особливості діяльності осередків підпільної УГКЦ у 1980-х роках та проаналізуємо участь греко-католиків Левандівки: священників, монашества та мирян у русі за легалізацію УГКЦ, також умови відновлення греко-католицької парафії в цьому мікрорайоні Львова.

Розділ 1. Виникнення та розвиток парафії св. ап. Андрія і сщмч. Йосафата у Львові на Левандівці (1901-1959)

1.1. Львівська Архiepархія УГКЦ під проводом Митрополита Андрея Шептицького (1901-1944)

Святий Папа Іван Павло II, проголошуючи перших блаженних новомучеників нашої УГКЦ пов'язував її витривалість і вірність єдності з Вселенською Церквою у роках жорстоких гонінь з пастирською та апостольською діяльністю Митрополита Андрея Шептицького⁴.

Саме Митрополит Андрей був безпосередньо причетний до формування і створення греко-католицької громади, а потім і парафії у передмісті Львова Левандівці. Щоб зрозуміти історичний контекст, у якому створювалася і розвивалася ця спільнота слід розглянути деякі характеристики стану Львівської Архiepархії, до якої належала громада Левандівки.

У час, коли Андрей Шептицький став Архiepіскопом та Митрополитом Львівським, Галичина належала до Австро-Угорської імперії, влада якої наприкінці XVIII – протягом XIX ст. була прихильною до греко-католиків. В умовах відсутності власної держави, для українців саме Церква і її духовенство відіграло роль у відродженні і розвитку духовних, культурних, суспільно-політичних та економічних інституцій українців.

Тут, передусім слід згадати «Руську Трійцю» і її роль у відновленні української мови, та створення літератури народною зрозумілою мовою. У 1868 р. з ініціативи о. Степана Качали було створено товариство «Просвіта». За ініціативою Митрополита Йосифа Сембратовича у 1874р. було створене Братство тверезості, яке допомогло врятувати Галицьке селянство від

⁴Витяг з проповіді Святишого Отця Івана Павла II Папи Римського на Божественній Літургії – про переможний шлях УГКЦ.- Львів, 27 червня 2001 року / Хресною дорогою.. Збірник документів і матеріалів . Львів 2006, 628.

матеріальної руїни, та відкрило можливість культурного та економічного розвитку селян Галичини.⁵

Створення перших господарських товариств «Сільський господар» у 1899 р. завдячуємо отцям Дуткевичам⁶. З початком ХХ ст. діяльність цих та інших просвітницьких та економічних товариств поширилась у всій Галичині.

Обійнявши провід в УГКЦ Митрополит Андрей дбав, передусім, про духовний стан українського народу та його християнське виховання. Він звертав увагу на підготовку священників, створював нові і розвивав вже на той час існуючі монаші чини та згромадження, писав численні натхненні пастирські послання до священників та вірних. Владика Михаїл Гринчишин у вступному слові до «Пастирських послань Митрополита Андрея» (т. II) писав: «Митрополит ретельно відбував візитації по парафіях Львівської Архиепархії. На візитаціях від раннього ранку він сповідав людей. Завдяки тайні сповіді детально пізнавав душу народу, зрозумів його життя, потреби, його душевні болі та страждання»⁷.

Маючи глибоке розуміння потреб українців, Владика Андрей дбав про всі сторони його життя. Саме він став засновником «Національного музею» у Львові, підтримував талановитих українських митців, був фундатором українських шкіл у Львові: Української дівочої гімназії, бурси Рідної Школи, школи ім. Грінченка, школи ім. Князя Лева, дяківської бурси⁸. Владика Андрей дбав про сиріт та дітей із бідних родин, організовуючи численні сиротинці та перші літні табори. Заснування та фінансування Української лічниці, «Порадні матерів» було виявом турботи про фізичне здоров'я хворих людей різної національності⁹

Розвиток економічного життя українців також був предметом постійної уваги Митрополита. Він підтримував різні створені українцями банки,

⁵ Качор А. *Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України*, Вінніпег 1992, 17.

⁶ Качор А. *Роля «Просвіти» в економічному розвитку Західної України*, Вінніпег 1960, 19.

⁷ Гринчишин М. *Вступне слово // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання Т.2*. Львів 2009, 8.

⁸ Цегельський Л. *Митрополит Андрій Шептицький*, Львів 1995, 39-40.

⁹ Цегельський. *Митрополит Андрій Шептицький*, 43.

кооперативні та сільськогосподарські товариства. Будучи членом Галицького сейму та палати панів захищав політичні права українців в Австро-Угорщині¹⁰.

Даючи такий приклад багатогранної діяльності Архипастиря, Митрополит спонукав і навчав духовенство ставати у своїх парафіях провідниками, учасниками та порадиниками у розбудові різних напрямків їхнього життя.

У 1914-1917 роках вірні Львівської Архиепархії пережили окупацію російським царським режимом, який заарештував Митрополита Андрея та багатьох священників і національно свідомих українських діячів.

Під час визвольних змагань у 1918 році Львів став столицею ЗУНР. Митрополит Андрей Шептицький, що повернувся з ув'язнення в Росії, радо вітав ці події, робив все можливе, щоб відстояти право українців на свою державу. На жаль, ці зусилля не дали бажаного результату. Польська влада довгий час не дозволяла Митрополитові повернутися до Львова, який разом зі всією Галичиною увійшов до складу другої Речі Посполитої у 1923 році.

Антиукраїнська політика Польщі викликала радикальні дії з боку таких організацій як УВО та ОУН. Влада реагувала акцією пацифікації -терору проти всього українського населення¹¹.

В 1930-х роках в українській Церкві в Галичині розвинувся Мирянський рух «Католицька акція», запроваджений Папою Пієм XI у 1920-х роках¹². Створення Католицької Акції Української Молоді (КАУМ), розпочалося зі святкування Українська молодь Христові в 1933 році¹³.

В 1930-х роках у Львові видавалися християнські часописи «Українське юнацтво» (1933-1939), «Дзвони» (1921-1939), Нива (1933-1939), «Наш приятель», «Христос – Наша Сила», «Світ дитини, а також газети «Мета» (1936-1939) та «Нова Зоря»(1900-1939)¹⁴. У 1927 році відбувся перший з'їзд марійських дружин Галичини, на якому виступав Митрополит Андрей Шептицький. До марійських

¹⁰ Цегельський Л. *Митрополит Андрій Шептицький*. Львів 1995, 52.

¹¹ Боцюрків Б.. *Українська греко-католицька церква і Радянська держава*. Львів 2005, 20.

¹² Беген О. «Католицька акція» як мирянський рух в УГКЦ (1930-1939). / Комісія у справах мирян УГКЦ. laityugcc/org.ua/istorija-mirjanskix-ruxiv/articles (10.10.2020).

¹³ Беген . «Католицька акція» як мирянський рух в УГКЦ (1930-1939), 52.

¹⁴ Беген . «Католицька акція» як мирянський рух в УГКЦ (1930-1939), 52.

товариств належали учасниці «Союзу українок» та товариство «Українська захоронка». Станом на 1939 рік до марійських організації належало близько 20 тисяч членів.

Визначне місце у міжвоєнний період для розвитку нашої Церкви та української спільноти Галичини стало відкриття у 1928 році Богословської академії у Львові, яка надала можливість українцям здобувати вищу освіту. У вищих навчальних закладах Польщі, на той час могло навчатися тільки дуже обмежена кількість студентів-українців. Також ця подія сприяла розвитку Богословської науки у нашій Церкві.

У Львівській Архиепархії станом на 1938 р. було 3 єпископи, 1032 єпархіальні священики, 61 єромонахів, в семінарії та Богословській Академії у Львові навчалось 280 семінаристів. У 14 чоловічих монастирях перебувало 200 монахів та 55 новиків. У 36 жіночих монастирях чинів і згромаджень налічувалось 405 монахинь. Кількість вірних Львівської Архиепархії станом на 1943 рік становила 1,3 мільйона вірних. Архиепархія складалася з 54 деканатів та 1267 парафій¹⁵. Одна з них це була парафія св. ап. Андрея та свм. Йосафата.

Перший єпископ-помічник Митрополита Андрея Никита Будка (проголошений блаженным мучеником у 2001 р.) отримав єпископську хіротонію у жовтні 1912 р., і до 1927 р. служив єпископ-ординарієм для українців в Канаді. А у 1928 р. став Генеральним вікарієм Митрополичої капітули у Львові¹⁶ та деканом Львівського деканату і виконував ці обов'язки аж до його арешту у квітні 1945 р.

Другий єпископ-помічник Митрополита Андрея (1929-1939) Іван Бучко був хіротонізований у жовтні 1929р.,у час своєї діяльності працював для духовного провладу вірних Львівської Архиепархії через візитації парафій, місії і реколекції, опікувався організацією вже згадуваної КА, зокрема її молодіжних гілок (УМХ, КАУМ та «Орли»), та Марійських дружин, виступав проти акцій «пацифікації»

¹⁵Боцюрків Богдан. *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950)*. Львів 2005, 24-25.

¹⁶<https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-nykyta-budka-3395/>

польського уряду¹⁷. В 1938 р. він виїхав на візитацію в Південну Америку і вже не повернувся в Галичину, а на його місце призначили владика Николая Чарнецького.

1.2. Утворення та розвиток греко-католицької громади на Левандівці

Виникнення поселення Левандівка історик І. Крип'якевич пов'язує із будівництвом залізниці та її головного двірця у Городоцькому передмісті. Він наголошує про «нові оселі Богданівка та Левандівка, в яких збирається численне українське населення»¹⁸.

І.Мельник пише, що Левандівка могла бути початково частиною Білогорщі, з якою вона безпосередньо межує і зараз¹⁹. На кадастровому плані Львова 1849 року території, що зараз належать до Левандівки на північ від вул. Городоцької та на схід від вул. Сяйво позначені як Білогорща²⁰. На час будівництва залізниці це було село, у якому більшість населення були поляками. Станом на 1939 рік абсолютна більшість жителів Білогорщі були поляки - 95%, українців лише 4%²¹.

Після 1772 року, коли Галичина і Львів стали частиною Австро-Угорської імперії почався новий розвиток міста через забудову територій передміських сіл. Львів розвивався як промисловий і транспортний центр. У 1861 році споруджено першу в Галичині залізницю Львів-Перемишль. Тоді Замарстинів, Клепарів, Кривчиці, Левандівка, розростаються за рахунок робітників, які тут оселяються.

Історик Іван Сварник пише, що Білогорща, Волиця, Поріччя, Замарстинів – це були приміські села, їхні мешканці були підданими Львівського Магістрату. На східній частині земель села Білогорща у ХІХ столітті утворено поселення Левандівка²². Назва «Левандівка» походить від прізвища дідичів Левандовських. Офіційно до Львова вона була приєднана у квітні 1930 року²³.

¹⁷synod.ugcc.ua/data/vladyka-ivan-buchko-3385

¹⁸Крип'якевич І. *Історичні проходи по Львові*. Львів 1991, 131.

¹⁹Мельник І. *Львівські вулиці і камениці, мури, закамарки, передмістя....* Львів 2008, 358.

²⁰Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 9.

²¹Козицький А. -- Підкова І. *Енциклопедія Львова*. Том 1. Львів. 2007, 656.

²²Мельник І. *Львівські вулиці і камениці, мури, закамарки, передмістя....* Львів 2008, 358.

²³Ільків Т. Львів і його села: як місто збільшувало свої межі // <https://iprosvita.com/lviv-i-joho-sela/> (20.09.2020)

Українська спільнота Левандівки від початків належала до парохії Архикатедрі Св. Юрія (Георгія), і духовні потреби вірних греко-католиків задовольняли сотрудники цього храму, як і сусідньої громади Богданівки.

Жителі Левандівки згадують, що при читальні «Просвіти» була прибудована каплиця, у якій відправляли Святі Літургії та проводили інші богослужіння²⁴.

Ще в лютому 1913 р. було створено церковний комітет, метою якого було будівництво храму на Левандівці. Однак через початок Першої Світової війни ці плани довелося перенести аж до 1920 року.

Питання будівництва храмів для греко-католиків на Левандівці та Богданівці гостро постало ще й тому, що у 1911 році було збудовано костел Св. Єлизавети, який немов символічно «відокремив» українців Городецького передмістя від їхнього Собору.

У 1918 р. було вирішено збудувати греко-католицький храм для жителів Богданівки, Сигнівки, Левандівки, Костерівки, на ділянці що на розі теперішніх вулиць Смаль-Стоцького та Героїв УПА. Однак цей план не вдалося здійснити²⁵.

Натомість постали два храми: у 1918 році дерев'яна каплиця на Богданівці, яка була філіальною каплицею від Архикатедрального храму²⁶, і яка з добудовою стала храмом Св. Андрія і Св. Володимира, та церква, збудована у 1921 – 1924 роках на Левандівці.

Трохи пізніше на сусідньому з Левандівкою Клепарові споруджено ще одну греко-католицьку церкву Св. ап. Андрея Первозванного. Ця церква будувалася з 1923 – 1939 рр. і дуже подібна до Левандівського храму. Це й не дивно, проекти обох церков розробив один архітектор – Сергій Тимошенко, що на той час працював у бюро відомого Львівського архітектора Івана Левинського²⁷.

²⁴Зі спогадів Катерини Лихач. // <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/212999-zi-spohadiv-kateryny-lykhach-divchata-u-vyshyvanykh-bliuzkakh-khloptsi-u-vyshyvanykh-sorochkakh-marshovym-krokom-vertalys-na-levandivku-pishky> (20.09.2020).

²⁵Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 24.

²⁶Лінда С.—Богданова Ю.. *Сакральна архітектура Львова міжвоєнного періоду: Стильовий плюралізм*// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура. Львів 2018., 9.

²⁷Лінда С.—Богданова Ю.. *Сакральна архітектура Львова міжвоєнного періоду*, 9.

Як вище описано, всі три храми носять ім'я апостола Андрія, що було пов'язано з великою пошаною і любов'ю українців до Митрополита Андрея, який на час початку будівництва цих храмів повернувся з ув'язнення з Росії в 1917 р., відстоював незалежність України в політичних поділах після Першої світової війни²⁸.

На початку 1920-х років, коли Галичина увійшла до складу Польщі, будівництво храмів для українців було не лише побудовою приміщення для здійснення богослужінь, але і можливістю виявити і зберегти свою ідентичність, як українців, в умовах політики колонізації та асиміляції.

Про те що, між українцями і поляками йшло певне змагання у цьому плані, може свідчити той факт, що на Левандівці у 1914 році було заплановано збудувати також костел Матері Божої Неустанної Помочі за проектом архітектора І. Заремби. Через війну будівництво дерев'яної каплиці для римо-католиків розпочато навесні 1922 р. а вже в серпні 1923 р. вона була освячена.

У цей час тривало з 1921 року будівництво греко-католицької церкви Святого Апостола Андрія і священномученика Йосафата. Храм на Левандівці збудований як хрещата однобанна українська церква²⁹. Перед і під час будівництва храму богослужіння здійснювались у вже згадуваній вище каплиці при читальні «Просвіти».

Ще до початку будівництва церкви в липні 1920 р. комітет церковної громади Левандівки застрахував у товаристві взаємних забезпечень «Дністер» майно церкви: 13 церковних книг, чаша, хоругви, фелони, стихар, обруси ілитони, образи, два крилоси, тетрапод, кадильницю та інше майно.

До 1921 року душпастирем для громади був отець Михайло Кіт³⁰, він також викладав релігію в народній школі для молоді греко-католицького обряду.

1.3. Отець Євген Гаврилюк – душпастир Левандівки і Богданівки

²⁸Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 26.

²⁹ Лінда С.—Богданова Ю. *Сакральна архітектура Львова міжвоєнного періоду: Стильовий плюралізм*// «Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура. Львів 2018, 4-9.

³⁰ЦДДА України, м. Львів, ф.201, Опис 1в, Спр.1751, 3.

У березні 1921 року Митрополита консисторія доручає сотрудику Архикаедри о. Євгену Гаврилюку, який на той час вже був душпастирем на Богданівці і Скнилівку, виконувати всі парафіяльні священнодійства також і на Левандівці. Йому було надано дозвіл відправляти дві служби Божі у неділі і свята. Доручаючи о. Євгену Гаврилюку душпастирювання на Левандівці, особливо наголошувалося про те, що має звертати увагу на «молодіж і її релігійно-моральне виховання, як також замиловане до нашого обряду і ревно уділяти науку релігії».

В жовтні 1921 року на засіданні комітету будови церкви в Левандівці отця Євгена обрано головою цього комітету, який діяв до квітня 1924 року³¹. Хоча внутрішні і зовнішні роботи продовжувались щонайменше до середини 1930-х років.

Не маємо багато інформації про події життя греко-католицької громади Левандівки у 1920-х роках. У спогадах старожилів Левандівки знаходимо інформацію про те, що храм будувався за пожертви громади, а також великий внесок зробив митрополит Андрей Шептицький³². Подиву гідною є діяльність о. Євгена Гаврилюка, який крім душпастирських обов'язків і керівництва будівництвом Левандівського храму, був першим головою читальні «Просвіта» на Богданівці з 1921 р., а в 1923 р. і головою створеного для побудови Народного Дому на Богданівці³³.

Пояснення такої великої активності цього священника знаходимо у його життєписі. Отець Євген народився у 1888 році в Жидачівському повіті, після закінчення Львівської академічної гімназії студіював богословіє у Львівському університеті, а в 1913 р. відбулись його єрейські свячення Перші парафії, у яких служив отець неподалік Львова: Стільсько, Ілів, Воля Велика, Демня. З початком

³¹Судейко Орест. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 5.

³²Зі спогадів Катерини Лихач. // <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/212999-zi-spohadiv-kateryny-lykhach-divchata-u-vyshyvanykh-bliuzkakh-khloptsi-u-vyshyvanykh-sorochkakh-marshovym-krokom-vertalys-na-levandivku-pishky> (20.09.2020).

³³Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 75.

боротьби за українську незалежність у 1918 р. стає духівником УГА, після цього стає сотрудником Архикатедрі Святого Юра. Отець передплачував часописи «Діло», «Місіонар», «Нива», та належав до всіх українських товариств³⁴.

У своєму бажанні зробити якнайбільше для розбудови нашої церкви як духовної так і матеріалів отець зустрічався з різними випробуваннями.

Як вказувалося вище, в душпастирській праці отцю особливо поручалась праця виховання молоді і навчання релігії (катехизація). В грудні 1921 р. він мав приступити до навчання дітей греко-католицького обряду в народній школі на Левандівці³⁵. І хоч польська шкільна повітова Рада у Львові, ще в квітні цього року писала до Митрополичого ординаріату, що школа не має перешкод, щоб такі виклади відбувались і про це повідомлене керівництво школи. Але як свідчить лист Митрополичого ординаріату від 10 листопада 1925р., навчання релігії для українських дітей так і не розпочались, бо керівництво школи стверджувало про відсутність розпорядження від повітової Ради³⁶. Тому отець Євген не зміг виконувати обов'язки катехита у школах Левандівки і Сигнівки.

Також отець переживав серйозні фінансові проблеми. Оскільки потрібно було сплачувати кредити, взяті для потреб громад, у яких він душпастирював. Час виплати припадав на початок економічної кризи, і тому вчасні виплати стали дуже проблематичними³⁷.

Не можна вважати, що ці борги були пов'язані з певною безвідповідальністю отця, бо отець користувався довірою і пошаною у Львівській архієпархії, про це свідчать такі факти: у 1923 р. він отримав Крилошанську відзнаку, а у 1931 р. став дійсним Світником Митрополичої консисторії, а з 1928 по 1931 роки отець також працював бухгалтером у канцелярії Митрополичої Консисторії³⁸.

Великий об'єм праці потребував додаткової допомоги, і тому у листопаді 1928 р. помічником душпастиря в Левандівці та Богданівці Львівського деканату

³⁴ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.231, арк.5, 6.

³⁵ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.1751, арк.6.

³⁶ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.1751, арк.5, 7.

³⁷Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 76, 77.

³⁸ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.1751, арк.5, 6.

було призначено отця Мирона Прийму³⁹. У цей час укладено угоду між о. ректором Левандівки і Богданівки Євгеном Гаврилюком та сотрудником о. М. Приймою про розподіл обов'язків і виплат⁴⁰. Це було перше місце служіння для щойно висвяченого священика.

Гарною традицією обох спільнотх Левандівки і Богданівки, які провадив один душпастир у цей час стали спільні святкування найбільших християнських свят Різдва та Великодня (ця традиція тривала і далі у 1930-х роках), і під час німецької окупації: громади збирались у своїх читальнях «Просвіти» на свято Просфори у Різдвяний час, та Спільне Свячене на Пасху⁴¹.

В 1920-х роках на Левандівці діяла українська захоронка, Цією захоронкою займалися згодом у 1930-х роках дружина о. Мирона Прийми Антоніна⁴². Захоронки при греко-католицьких парафіях створювались також як альтернатива польським дошкільним закладам, які виступали першим кроком до ополчення дітей⁴³.

У 1931 р отець Євген Гаврилюк був переведений на служіння у Старий Мізунь Долинського деканату, де він став парохом і душпастирював в сусідніх селах Пшеничник і Кропивник “до своєї мученицької смерті у квітні 1944 від рук мадярів разом із понад 126 своїми парафіянами”⁴⁴.

1.4. Створення парафії св. ап. Андрія і сщмч. Йосафата та її перший завідатель отець Мирон Прийма

Гідним продовжувачем праці о. Євгена став о. Мирон Прийма. Він згідно з Декретом Митрополичого ординаріату від 20 листопада 1931 року про утворення

³⁹ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.1751, арк.11.

⁴⁰ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.1751, арк.8.

⁴¹Зі спогадів Катерини Лихач. // <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/212999-zi-spohadiv-kateryny-lykhach-divchata-u-vyshyvanykh-bliuzkakh-khloptsi-u-vyshyvanykh-sorochkakh-marshovym-krokom-vertalys-na-levandivku-pishky> (20.09.2020).

⁴² ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.702, арк.62.

⁴³ Воробкало Д. *Захоронки, огородці, світлиці і півоселі, або з історії дошкілья в Галичині* 10.09.2016 // photo-lviv.in.ua

⁴⁴ Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 77, 78.

окремої парохії Львівського деканату у Львові-Левандівці став першим у її історії завідателем⁴⁵.

Отець Мирон Прийма походив із с. Страдч із глибоко віруючої сім'ї. У своєму «Перебігу життя», написаному після закінчення Богословської академії у червні 1927 р. вказує, що у 1915 році при відступі російської армії з Галичини його було інтерновано до Києва, а потім Катеринослава. Саме тут він у 1917 р. вступив до армії УНР, а потім у Запорізький корпус гетьмана Скоропадського. Повернувся додому щойно навесні 1920 року⁴⁶.

Тоді намагався скласти іспит зрілості у Львівській академічній гімназії, що вдалося зробити у 1923 р. Тоді ж вступив до Духовної семінарії у Львові, в якій навчався до 1927 р., і закінчив з «добрими» і «дуже добрими» оцінками. 14 липня 1927 року одружився з Антоніною Шумило-Кульчицькою. 5 лютого 1928 р. отримав дияконські свячення, а 12 лютого 1928 р. поставлений в пресвітери, що засвідчено підписом Митрополита Андрея. Одразу 16 лютого був призначений помічником душпастиря в Левандівці-Богданівці Львівського деканату⁴⁷.

До 20 лютого 1931 р. о. Мирон Прийма був помічником о.Євгена Гаврилюка у його праці, а з 20 лютого 1932р. стає завідателем парохії Львів-Левандівка⁴⁸.

На той час отець викладав 10 годин релігії щотижня, передплачував більшість церковних та українських часописів, належав до українських товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Українське товариство опіки над інвалідами», а також до всіх священичих товариств⁴⁹.

За спогадами найстаршого сина Мирона, його батько в 1927-1939 рр. працював головним редактором газети «Мета»⁵⁰. Про свою працю в газеті «Мета» згадував і сам отець, він писав, що працював по кілька годин щодня і безкоштовно⁵¹. Отець також працював бухгалтером кооперативу «Єдність». Був

⁴⁵ Справа метрик. Лист від 03.02.1937р. // Архів церкви св. ап. Андрія і свмч. Йосафата.

⁴⁶ ЦДДАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.740, арк.1, 2.

⁴⁷ ЦДДАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.751, арк.11.

⁴⁸ ЦДДАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.740, арк.15.

⁴⁹ ЦДДАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.740, арк.15.

⁵⁰ Прийма М. *Бог дає про путь праведних* // Місіонер, липень-серпень (2003), 28.

⁵¹ До Митрополичої Консисторії у Львові. Лист від 14 квітня 1934р // Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата.

активним учасником «Просвіти» та «Рідної школи», писав статті та брошури, зокрема про соціальні питання⁵². Видав отець Мирон дві книжечки про голодомор в Україні (які згодом конфіскували при обшуках працівники НКВД)⁵³.

Отець активно працював з громадою, створив дитячий аматорський театр, керував дитячим хором⁵⁴. В парохії щороку молодь ходила з вертепом, колядували для народних цілей, зокрема для потреб «Рідної школи», та «Просвіти», на Великдень були гаївки. У цій діяльності отцю допомагали вчителі з українського осередку «Просвіти». Тут діяли бібліотека, різні гуртки, оркестр народних інструментів, «Пласт», «Луг», «Союз Українок». Щодня у читальні збиралася українська молодь, відбувалися лекції, щонеділі вистави, відзначення важливих дат. Сюди часто приходив о. Мирон Прийма⁵⁵. Читальня знаходилася на вул. Шевченка (тепер Широка)⁵⁶.

При парохії було Апостольство молитви, духівником якого був о. Мирон, а головою його дружина. У 1936 р. було створено Братство доброї смерті ім. Івана Милостивого, статут був затверджений Митрополичою консисторією, його духівником також був завідабель парафії. Братство мало на меті поєднати духовну підготовку до смерті: молитви, гідне християнське життя та матеріальну: збір внесків для похорону у разі смерті когось з членів спільноти⁵⁷. Раз на місяць у цих двох спільнотах отець голосив конференції⁵⁸.

1.5. Характеристика діяльності новоствореної парафії в 1930-х роках ХХ ст.

Життя в парафії та громаді українців в Левандівці було дуже багатограним, однак матеріальний стан у парафії, у якій тривали роботи по закінченню будівництва та прикрашання храму (перебудова дзвіниці, закінчення фасаду,

⁵²ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.702, арк.62.

⁵³Прийма М. *Бог dbae про путь праведних*//Місіонер, липень-серпень (2003), 28

⁵⁴Прийма-Таміола Р. *Душпастир Левандівки отець Мирон Прийма* // «День незалежності» Левандівка / Випуск №1 / серпень (2013), 2.

⁵⁵Зі спогадів Катерини Лихач. // <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/212999-zi-spohadiv-kateryny-lykhach-divchata-u-vyshyvanykh-bliuzkakh-khloptsi-u-vyshyvanykh-sorochkakh-marshovym-krokom-vertalys-na-levandivku-pishky> (20.09.2020).

⁵⁶Спогади п.Олександрі Нестор-Пазуняк 1911 р.н. // «День незалежності» Леваандівка / Випуск №1 / серпень (2013), 2.

⁵⁷ Братство доброї смерті. Статут братства.// Архів церкви св.ап.Андрія та свмч.Йосафата, 1-3.

⁵⁸ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.702, арк.62.

малярські роботи для іконостасу, різьблення іконостасів) був дуже складний. Так у березні 1931 р. парохіяльний комітет на чолі з о. Приймою звертається з проханням подарувати ділянку під будівництво парафіяльного дому, оскільки немає коштів, щоб таку придбати⁵⁹. Однак, не дивлячись на скрутне матеріальне становище та незначні або й мізерні через кризу, статки парафіян, у спільноті відбуваються збірки пожертв.

У різдвяний час цього ж 1931 р. відбулися збірки на «Рідну школу» на честь 50-ї річниці створення цього товариства, а також всю коляду за зарядженням Митрополичого Ординаріату було віддано для цієї мети.

У зверненні з проханням взяти участь у цій збірці сказано, що «у цей важкий час українці-християни мають дати доказ, що ми є живим народом, свідомим своєї окремішності і належних нам прав»⁶⁰ і тому підтримуємо освітні організації українців.

В кінці кожного року проводились збірки для дітей. Так, наприклад, у 1934р. товариство «Українська Захоронка» проводила у парафіях збірку на одяг для найбідніших дітей⁶¹.

Парафіяни Левандівки у 1930-х роках урочисто відзначали події в житті церкви і народу як у себе в громаді, так і в заходах, які в цей час організовувала Церква. Ось описи деяких із них.

Щороку у перший і другий день Свята Зіслання Святого Духа відбувались величні і добре організовані походи на Янівський цвинтар у перший день і Личаківський – другий день. Ці походи організувало Товариство охорони військових могил (Т.О.В.М.), головою якого був о. Антон Каштанюк.

Так 19 та 20 червня 1932 року у цих походах брали участь хори, оркестр, учні народних, середніх шкіл та ремісничка молодь, товариства та організації з прапорами, процесії церков зі всіма їхніми братствами. Замикали похід хор

⁵⁹ Світлий магістрате! Лист від 26 березня 1931р//. Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата .

⁶⁰ Зарядження в справі збірки на «Рідну школу», ч.12270/ДЦ, 20 грудня 1930р. // Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата

⁶¹ Зарядження Гр. Кат. Митрополичої консисторії у Львові ч.13529 / ДЦ// Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата.

Духовної семінарії та процесії Преображенської церкви та Святого Юра з їхніми братствами⁶².

Особливою подією було святкування 1900-літнього ювілею відкуплення людства у 1933 році. Так у греко-католицькій парафії святого Андрія Первозванного і святого священномученика Йосафата 9 квітня відбулося свято в честь Ісуса Христа, на яке були запрошені і священники з інших парафій. Після «благодатної служби Божої» в місцевій читальні відбулась святочна академія⁶³. На честь цього ювілею парафіяни виготовили дуже гарно, мистецьки оформлену грамоту такого змісту: «Ми, парафіяни церкви Святого Апостола Андрея і свмч. Йосафата, українські робітники, з нагоди 1900-ї річниці відкуплення людства складаємо Божественну присягу вірності, відданості і щирої любови Христові Спасителеві та торжественно обіцяємо у всіх життєвих справах іти слідами його Божественної науки і се приречення складаємо до рук Князя Греко-Католицької Церкви Блаженнішого митрополита Кир Андрея»⁶⁴.

Всі парафії Львова також були залучені до підготовки свята УМХ. Вже в лютому 1933 р. в них мали бути створені комітети для влаштування нічлігу для приїжджої молоді.

У лютому 1935 року парафіяни Левандівки були запрошені взяти участь у великій місії, яка відбувалася у трьох церквах: Архикатедрі Собору св. Юра, в церкві св. Петра і Павла для Личаківської околиці, в церкві Преображення ГНІХ для середмістя, яку провадили сім отців-редемптористів протягом двох тижнів з 7 по 21 квітня. За успіх місій просили молитись у всіх парафіях протягом 4 неділь перед їх початком⁶⁵.

Через кілька років у 1938 році новий ювілей 950-ліття хрещення України, і жителі Левандівки хотіли відзначити його особливо і залишити пам'ять для нащадків. Для цього зробили пам'ятний перепис парохіян, прізвищ та імен членів

⁶² Порядок походу на Львівськв цвинтарі 19 та 20 червня 1932р. // Архів церкви св.ап.Андрія та свмч.Йосафата, 1-2.

⁶³ Листівка-запрошення на «Свято в честь Ісуса Христа»././ Архів церкви св.ап.Андрія та свмч.Йосафата.

⁶⁴Експонат з виставки, присвяченої 150-річчя з Дня народження Андрея Шептицького у філії Національного музею на вулиці М.Драгоманова у м.Львові.

⁶⁵ Лист до Впр. Парохіяльного Уряду від греко-католицького Львівського Деканального Уряду, Львів від 23 лютого 1935р. // Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата/

кожної родини, що належала до парохії «на передмісті города Львова Левандівці» під опікою архипастиря Митрополита Кир Андрея Шептицького. Його помічника Кир Івана Бучка, настоятеля Львівського деканату Кир Никити Будки, прямували до все визначеної цілі зі своїм провідником о. Мироном Приймою зав. парохії»⁶⁶.

Як було згадано вище, парафіяни Левандівки склали урочисту присягу на вірність Христові у 1900-річчя спасіння людства, а у ювілейний 1938 рік 950-ліття Хрещення Русі-України вірність Христовій Українській Церкві склали громадяни Левандівки. Під грамотою, присвяченою цій події знаходимо печатки різних братств та товариств, що діяли в той час на Левандівці, а також підписи їх очільників та активних учасників. Грамоту підписав завідаватель храму о.Мирон Прийма, 18 грудня 1938р.

Текст грамоти такий :«Громадяни передмістя Льва-города Левандівки у Благословений ювілей 950 ліття Хрещення України прирікають вірність Христовій Українській Церкві і це своє приречення стверджують грамотою, яку складають на руки свого провідника Всеблаженнішого Митрополита Кир Андрея».

Грамоту підписали: Апостольство Молитви при церкві св. Андрея в Левандівці (Антоніна Прийма); Братство доброї смерти ім. св. Івана Милостивого при парафіяльній церкві св. ап. Андрея і свмч. Йосафата у Львові – Левандівці; Читальня Просвіти в Левандівці; Приватне коєдукаційне передшкілля ч.7 Тов. «Українська Захоронка»;Товариство Похоронне в Левандівці імені Святого Йосафата; Кружок Рідної Школи в Левандівці У.П.Т.; Батьківський Комітет при Рідній Школі в Левандівці; Кружок Союзу Українок в Левандівці, а також кооперативи «Проміння», «Згода», «Єдність»⁶⁷.

28 і 29 червня 1939 року «Український Католицький Союз» організував прощу до Зарваниці для прочан Львівщини. Для цього був організований

⁶⁶ Пам'ятний перепис парохіян // Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата.

⁶⁷ Оригінал грамоти знаходиться у відділі рукописів Львівської Нац. Наук. Б-ки ім. В. Стефаника, ф.3 (ЧСВВ), копія - в архіві парафії храму Вознесіння Господнього УГКЦ (Львів-Левандівка).

окремий поїзд для понад тисячі людей. Привертає увагу продуманість всіх моментів в прощі під час її підготовки, включно із знижками на квитки, прохарчування, а також всі деталі сигналів під час Святої Літургії, про її головні частини. Адже озвучення в той час не було, а в богослужінні мали брати участь тисячі людей⁶⁸.

В 1930-х роках парафія переживала ще одне випробування. Це перехід українців на латинський обряд та їх ополячення для того, щоб зберегти роботу, а значить засоби для виживання.

Про це пише парох Мирон Прийма у листі до Митрополичої Консисторії у Львові від 14 квітня 1934р. Він зазначає, що залишились тільки денні робітники, а інші працівники залізниці та трамвайного депо, «або стратили вже свої посади через те, що остали греко-католиками, або мусіли змінити метрику для збереження собі якого такого хліба... лишилися при нашій обряді ті, які не мають нічого до страчення, бо є найбільшніші». Він також пише, що подібно відбувається в інших парохіях Львова⁶⁹.

Як бачимо, о. Мирон звертає увагу на причини залишення свого обряду, пов'язані з матеріальним становищем українців греко-католиків, поставлених у важкі умови політикою польського уряду.

Підсумовуючи 10-літнє служіння о. Мирона Прийма, як завідателя парафії Левандівки, слід звернути увагу на його різносторонню діяльність як у самій парафії, так і у громадському житті Левандівки, а також активну суспільну діяльність через працю в часописі «Мета» та інших часописах.

У своїх замітках отець-декан (тоді Кир Микита Будка) характеризував о. Прийма як працюовиту, совісну, миролюбну особу. Він щодня правив Службу Божу, радо виконував обов'язки душпастиря, сам часто сповідався, совісно виконував обов'язки катехита, мав у парохії належну повагу, вів примірне родинне життя та практикував спільну молитву в родині⁷⁰.

⁶⁸ Ідемо до Зарваниці // Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата. с.1-3.

⁶⁹ До Митрополичої Консисторії у Львові. Лист від 14 квітня 1934р.// Архів церкви св.ап.Андрія та свм.Йосафата.

⁷⁰ЦДІАУ, м. Львів, ф.201, оп. 1в, спр.702, арк.62.

Підсумовуючи перший розділ цієї праці слід зазначити, що створення української громади греко-католиків у Левандівці пройшло кілька етапів. Спочатку вона належала до Архикатедрі св. Юра, згодом, у 1920-х роках перебувала під опікою спеціально призначеного душпастиря для Левандівки і Богданівки о. Євгена Гаврилюка, а з 1931 р. стала окремою парохією. Першим завідателем цієї парохії було призначено о. Мирона Прийму. Не дивлячись на важкі зовнішні обставини, життя парафії виявлялося у діяльності багатьох церковних та українських товариств.

Разом із душпастирем серед різних випробувань та з великою довірою до свого пастиря Митрополита Андрея розвивалася громада парафії св. Андрія та свм. Йосафата, зберігаючи свою церковну та національну самобутність.

1.6. Початок переслідувань, спроба ліквідації УГКЦ та становлення її структур у підпіллі (1940- 1950-ті роки)

Кінець 1939 року став для жителів Галичини та особливо для вірних УГКЦ початком важких випробувань. Більша частина регіону була окупована Радянською армією та увійшла до складу СРСР, комуністичний правлячий режим якого вже з перших днів розпочав антиукраїнську та антицерковну діяльність, яка впливала з тоталітарної комуністичної атеїстичної ідеології. Так звані “визволителі” починають нищити нашу Церкву та всі українські просвітницькі, культурні та економічні інституції, які так успішно розвинулися з середини ХІХ століття.

В цей час були закриті всі духовні навчальні заклади, та конфісковані їхні будівлі, перестали діяти школи, гімназії, які провадились за підтримкою Церкви або були створені при монастирях, конфісковані друкарні, заборонено видавництво українських та церковних газет, часописів та духовної літератури. Було заборонено діяльність всіх мирянських та священничих братств та товариств⁷¹. Священникам було заборонено навчати в школах дітей та молодь.

⁷¹ Боцюрків Б. *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава(1939- 1950)*. Львів 2005, 30.

Усвідомлюючи загрозу ще серйозніших репресій, і щоб забезпечити збереження проводу Церкви вже на початку жовтня 1939 року митрополит Андрей звернувся до Риму за дозволом висвячення на єпископа о. д-ра Йосифа Сліпого з правом стати його спадкоємцем на чолі Львівської Архиепархії. Після отримання дозволу, 22 грудня 1939 таємно відбулася єпископська хіротонія Йосифа Сліпого⁷².

В цей період Митрополит Андрей заборонив священикам залишати парафії без його дозволу, надав право «відправляти богослужіння по домівках і просто неба», наголосив ще більшу необхідність проповідей та катехизації для скріплення вірних, які опинилися під тиском тотального безбожництва, особливо діти і молодь⁷³. Населення Галичини у 1939 – 1940-х роках піддавалося також масовій депортації до Сибіру, якій підлягали заможні українські сім'ї, а також сім'ї учасників ОУН та інших українських організацій. Митрополит Андрей намагався вже в квітні 1940 року організувати душпастирську опіку для цих вірних своєї Церкви⁷⁴. Водночас, атеїстична влада намагалась всіма засобами знищити авторитет Церкви в очах її вірних, публікувала брехливі матеріали, що очорнювали діяльність Митрополита та священиків.

25 листопада 1940 року⁷⁵ у день святого священномученика Йосафата було заарештовано завідателя парохії Левандівки о. Мирона Прийму. За спогадами сина отця, Мирона це сталося без жодних документів на право затримання. Спочатку отець перебував в тюрмі на Лонцького, далі в Золочеві, а потім етапом до Сибіру, у табори Воркути. Під час слідства у Львові на допитах до отця застосували тортури. В той час родина отця не мала жодної інформації про те, де він перебуває⁷⁶. Причиною арешту священика найвірогідніше стала його активна

⁷²Боцюрків Б. *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава*, 34.

⁷³Боцюрків Б. *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава*, 36.

⁷⁴Хресною дорогою: Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939-1941 та 1944-1946 роках, Львів 2006, 33-34.

⁷⁵В різних спогадах знаходимо дві дати року арешту отця, так внук отця Рафаїл Прийма Таміола та правнучка Маріанна Прийма (на спогади якої зсилається п. Орест Судейко у книзі *Церква на Богданівці*), подають рік арешту 1939 рік, а син отця Мирон та о. Олексій Васьків у своїх спогадах згадують про 40-й рік. Вірогідною слід вважати другу дату, оскільки в метричних документах знаходимо підписи о. Прийми датовані серпнем 1940 року.

⁷⁶Прийма М. *Про о. Мирона Прийму*. Місіонар 7,8 (2003) 28.

суспільна діяльність у 1930-х роках, його публікації у «Меті», часописі Діло», газеті Червона калина», а також брошури з соціальних питань та про голодомор 1933 року (як вже згадувалось вище, вони були конфісковані під час обшуків). В цих публікаціях отець виступав противником русифікації, полонізації та комуністичної ідеї.⁷⁷

Перед відступом із Галичини у червні 1941 року енкаведисти по-звірячому замордували десятки тисяч в'язнів у тюрмах Львова та інших містах і містечках Західної України. Жертвою «большевиків» в останні дні їхнього перебування в Галичині став рідний брат о. Мирона Прийми, дяк із села Страдч Володимир Прийма, проголошений блаженним мучеником у 2001 році⁷⁸. Коли до Львова вступили німецькі війська і відкрили в'язниці, дружина та син шукали о. Мирона серед замордованих, і хоча не знайшли, та вважали, що його в той час вже не було серед живих. Дружина залишилась з трьома маленькими дітьми. Під час німецької окупації пережити голод та інші випробування допомагав сім'ї монах-студит о. Мартин (Михайло Мартинюк)⁷⁹.

На даний час не вдалось знайти документів про те, які священники опікувалися парохією св. Андрія і Йосафата у 1941-1942 роках, однак з архівних джерел відомо, що 12 квітня 1943 грамоту завідателя в парафії Левандівки було видано отцю Станіславу Шпитковському⁸⁰. Цього ж року, 1 серпня відбулася деканальна візитація парафії кир Никитою Будкою⁸¹.

30 грудня 1944 року у відповідь на прохання о. Ярослава Тихого, його призначають завідателем парафії Левандівки⁸². Отець Ярослав закінчив Богословську Академію у 1938 році, після закінчення навчання відзначався старанністю у духовному зростанні та суспільній і катехитичній діяльності. Він часто сповідався і причащався, брав участь у духовних вправах, належав до

⁷⁷ Прийма-Таміола Р. *Душпастир Левандівки* отець Мирон Прийма // "День незалежності" Левандівка, вип. 1/серпень 2013, 2.

⁷⁸ Роздуми над життєписом Володимира Прийми / ugcc.kiev.ua (16.07.2018).

⁷⁹ Прийма-Таміола Р. *Душпастир Левандівки* отець Мирон Прийма, 2.

⁸⁰ ЦДІАУ.м. Львів, ф.201, оп.1в, спр.1751, арк.23.

⁸¹ Деканальна візитація. // Архів церкви св. ап. Андрія і свм. Йосафата.

⁸² ЦДІАУ.м. Львів, ф.201, оп.1в, спр.1751, арк.26.

Марійської дружини, КАУМ та товариства Орли, а також до УЦК⁸³. Рукоположення отримав з рук єп. Никити Будки 3 січня 1943 року. До літа 1943 року працював катехитом у Ремісничій школі, був душпастирем для глухонімих та сліпих українців (знав мову глухонімих)⁸⁴. Такий ревний і працьовитий священик був призначений у парафію Левандівки, у якій він зміг прослужити тільки трохи більше року.

Під час другої світової війни радянський режим змінив в позитивну сторону відношення до РПЦ Московського Патріархату. Тому у перші місяці після повернення до Західної України “більшевиків”, у 1944 році, Митрополит Андрей Шептицький, а після його смерті Йосиф Сліпий намагалися знайти можливості забезпечити діяльність УГКЦ в СРСР в нових умовах. Для узгодження таких умов до Москви була відправлена делегація на чолі з Архимандритом студитів Климентієм Шептицьким. У відповідь на меморандум Митрополита Йосифа дозволити Церкві діяти на основі тих прав, які вона мала у Польській державі було обіцяно її існування на основі радянського законодавства. Головна вимога радянських державних органів до проводу Церкви була пов’язана з бажанням влади використати УГКЦ у боротьбі з ОУН-УПА, проте цим планам не судилося здійснитися. Тому почалася відверта кампанія звинувачення проводу Церкви і духовенства в антирадянській та націоналістичній діяльності та здійсненні політики Ватикану, спрямованої проти радянського режиму⁸⁵.

План ліквідації УГКЦ був розроблений очільником Ради у справах Російської Православної Церкви (РПЦ) полковником держбезпеки Георгієм Карповим і завізований безпосередньо Сталіним⁸⁶. Вже 11 квітня 1945 року було заарештовано всіх єпископів у Львові і Станіславові на чолі з Митрополитом Йосифом Сліпим. Трохи згодом, після насильного вивезення з території Польщі в УССР, органи держбезпеки арештували Перемиських єпископів. Заснована у

⁸³ ЦДІАУ м. Львів, ф.201, оп.1в, спр.912, арк.9.

⁸⁴ ЦДІАУ м. Львів, ф.201, оп.1в, спр.912, арк.21, 30, 31.

⁸⁵ Боцюрків Б. *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава(1939- 1950)*, Львів 2005, 78-85.

⁸⁶ Сергійчук В. *Нескорена Церква*. Київ 2001, 19.

травні 1945 року « Ініціативна група по возз'єднанню Греко-католицької церкви з РПЦ» , яку очолив о. Гавриїл Костельник ,за планом розробленим НКВД, мала б представляти УГКЦ після арештів єпископів.⁸⁷ Отець Климентій Шептицький організував звернення до заступника голови РНК СРСР Молотова з протестом проти дій ініціативної групи та возз'єднання з РПЦ та з проханням припинити переслідування УГКЦ. Лист підписали 62 священники. Це звернення було проігноровано⁸⁸. Для залучення греко-католицьких священників до ініціативної групи по возз'єднанню з РПЦ було використано різні методи тиску і погроз. Цим займалися співробітники НКВД, що супроводжували в агітаційних поїздках організаторів цієї групи, зокрема її голову отця Гавриїла Костельника.

Отець Ярослав Тихий, був один з таких упірних священників, який не піддався « агітації». Отець розповідав, що перед арештом його багато разів викликали на нічні допити. Він був заарештований у січні 1946 року та засуджений на 10 років таборів та 5 років позбавлення громадянських прав.⁸⁹ Напередодні псевдособору парафіяни храму св.ап. Андрія і свм. Йосафата залишились без свого душпастиря.

8-10 березня 1946 року у Львові був проведений неканонічний псевдособор, що проголосив скасування постанов Берестейської Унії та перехід вірних УГКЦ під юрисдикцію Московської Церкви. Жодний єпископ і жодний монах не був присутній на цьому зібранні, а Митрополит Йосиф Сліпий, глава Церкви на всіх допитах і в численних листах і зверненнях до органів радянської влади стверджував, що Церква продовжує існувати і постійно вимагав повернути їй свободу і відновити її діяльність. «Я вважаю, що не Греко-Католицька Церква, але тільки «Ініціативна група» злучилася з нез'єдиненою церквою», – стверджував він у написі на одному з протоколів допитів.⁹⁰

⁸⁷ Гайковський М. *Хресна дорога Української Греко-Католицької Церкви (1939 – 1941 та 1944 -1947рр .)*, Львів 2007, 73-74.

⁸⁸ *Хресною дорогою: Функціонування і спроба ліквідації Української Греко Католицької Церкви в умовах СРСР...* Збірник документів і матеріалів. Львів 2006, 60,61.

⁸⁹ Гуркіна С. *Образ сили духу: греко-католицьке духовенство Львівської Архиепархії після другої світової війни...*с. 106//https://uamoderna.com/images/archiv/11/7_UM_11_Statti_Hurkina.pdf

⁹⁰ *Хресною дорогою Функціонування і спроба ліквідації Української Греко Католицької Церкви в умовах СРСР...*Львів 2006, 494.

З 1945 до 1950 року було заарештовано 344 священники УГКЦ⁹¹. З середини 1944 року почалося закриття монастирів та конфіскація їхнього майна. Якщо на 1 січня 1946 року за радянськими даними, тільки на Львівщині було 38 жіночих монастирів, то на 20 березня 1950 року у всій Галичині їх залишилося тільки три⁹². Сотні священників, монахів і монахинь, які залишилися вірними своїй Церкві і єдності з Вселенською Церквою були засуджені і відбували покарання в нелюдських умовах ГУЛАГУ, де вони не переставали служити для спасіння душ. Відправляли Святі Літургії, сповідали, хрестили і безперестанно молилися. Серед цих священників були і душпастирі Левандівки отець Мирон Прийма та отець Ярослав Тихий.

Одразу після псевдособору священники, що залишилися на волі, почали організовувати життя Церкви в умовах переслідування. Таємно призначені Митрополитом Йосифом Сліпим, на випадок його арешту, адміністратори єпископи Миколай Чарнецький та Никита Будка, а також о. Климентій Шептицький були заарештовані, а ігумен редемтористів Йосип де Вохт висланий у Бельгію. Наступні призначені Йосипом Сліпим адміністратори о. Іван Зятюк і о. Андріян Зафійовський також були заарештовані⁹³. З 1945 р. таємним капітульним вікарієм Львівської Архиепархії був отець Микола Хмільовський, який у 1950 році також був засуджений на 10 років ув'язнення⁹⁴.

З вище сказаного бачимо які безпрецедентні заходи і способи застосовувала атеїстична влада СРСР проти УГКЦ. Її удари стосувалися передусім очільників Церкви та найавторитетніших священників, щоб дезорганізувати вірних і зламати опір. Однак всі ці дії не досягли очікуваного радянською владою результату. Церкві вдалось зберегтись.

⁹¹ Кияк С. *Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи*. Івано -Франківськ 2006, 189.

⁹² Боцюрків Б. *Українська Греко – Католицька Церква і Радянська держава (1939 – 1989)*. Львів 2005, 166.

⁹³ *Меморіяли Йосифа Сліпого до папи Івана XXIII та папи Павла VI/ Йосиф Сліпий*. Спомини .Львів- Рим 2014, 479-480.

⁹⁴ *Коментарі // Сліпий Й. Спомини*. Львів – Рим 2014, 329.

Розділ 2. Виникнення та діяльність підпільних осередків УГКЦ в 1960- 1970-х роках на Левандівці

2.1. Нові умови діяльності УГКЦ в кінці 1950-х років

Після смерті Сталіна у 1953 р. велика частина священників, монахів та монахинь були достроково звільнені з таборів і почали повертатися в Україну. Так розпочався новий період у діяльності Церкви.

У 1956 році повернувся до Львова єп. Миколай Чарнецький. У той час почалося відновлення структур УГКЦ у підпіллі, організація життя монастирів та налагодження зв'язків між священниками та єпископом. За неповних три роки владика Миколай встиг підготувати до священства та висвятити кілька десятків священників, що в той час було життєво необхідною потребою для Церкви⁹⁵. Серед перших висвячених єпископом Миколаєм Чарнецьким священників вже у листопаді 1956 року були брати-редемптористи отці Михайло Винницький та Євстахій Смаль⁹⁶. У 1959 році, після смерті Миколая Чарнецького, о. Василь Величковський був номінований на єпископа, але хіротонію він зміг прийняти щойно в лютому 1963 року. Це сталося в номері московського готелю, де єпископські свячення були уділені о. Величковському Митрополитом Йосипом Сліпим, перед його виїздом на Захід⁹⁷.

Хрущовська політика десталінізації, яка привела до звільнення сотень тисяч в'язнів ГУЛАГу, не стосувалась збільшення релігійної свободи в СРСР. Навпаки, було активізовано атеїстичну пропаганду та ліквідацію послаблень, які мала РПЦ в СРСР після Другої світової війни. Абсолютна більшість парафій РПЦ знаходилась у Західних областях України, які утворились через насильницький перехід до РПЦ греко-католицьких парафій з їхніми храмами. Тому постанова ЦК КПРС 13 січня 1960р. «О мерах по ликвидации нарушенных духовенством

⁹⁵ Гудзяк Б.-- Турій О.-- Гуркіна С. *Ієрархія та духовенство УГКЦ в підпіллі: 1946-1989 рр.* // Католицька Церква в Україні, Київ 2001, 77-78.

⁹⁶ Никифорук І. *Душпастирська діяльність священників УГКЦ в умовах підпілля (на прикладі о. Михайла Винницького)*. Львів – Рудно 2003, 14.

⁹⁷ Ленцик В. *Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий*. Львів 2004, 385.

советского законодательства о культурах» відбилась, передусім, на ситуації в Західній Україні, де як наслідок були закриті сотні церков. У цих парафіях релігійне життя було визнане таким, що зупинилось або зникає⁹⁸. У містах і селах, у яких були закриті або й знищені Церкви (у цей період були закриті і знищені і два храми на Левандівці і Богданівці, що належали після псевдособору РПЦ) зроста потреба у діяльності підпільних священиків УГКЦ.

Виникнення і розвиток осередків життя УГКЦ на Левандівці в кінці 1950-х років та на початку 1960-х було пов'язане з поверненням священиків, монахів та монахинь з тюрем і заслання, а також висвяченням нових священиків, яке здійснювали єпископи, що вижили в таборах. Крім Миколая Чарнецького, це були владика Іван Слезюк, який повернувся у 1954 році, Іван Лятишевський та Симеон Лукач – у 1955 році.

2.2. Підпільні душпастирі

У грудні 1956 року до Львова повернувся о. Мирон Прийма. Отець Мирон відбував ув'язнення у Воркуті, де через нелюдські умови праці та голод був на грані смерті. Врятував йому життя лікар Терлецький, який виписав довідку, що отець не може виконувати важкі роботи, і залишив його працювати в тюремній лікарні, де отець міг сповідати та молитися за померлих⁹⁹. Після відбуття терміну покарання до 1955 року отець жив на засланні в Казаченську Красноярського краю і тут він працював на будові та бухгалтером. Виконував таємно священичі обов'язки серед поселенців¹⁰⁰. Під час заслання о. Мирон відвідував у домі інвалідів у Маклаково Йосифа Сліпого, підтвердження цієї інформації знаходимо у споминах майбутнього Патріарха¹⁰¹.

Після ув'язнення в таборах та заслання отець повернувся в Україну без права проживати у Львові з сім'єю, тому проживав у селах неподалік Львова, зокрема у Куликові. Тільки в 1961р. йому вдалося отримати прописку у Львові і знову

⁹⁸ Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018, 57.

⁹⁹ Судейко . *Церква на Богданівці у Львові* , 96.

¹⁰⁰ Прийма М. *Бог дбає про путь праведних* // Місіонер, липень-серпень (2003), 28.

¹⁰¹ Сліпий Й. *Спомини*, Львів – Рим 2014, 213.

оселитися на Левандівці в своєму невеличкому будиночку на вул. Моторній, 60¹⁰².

Як свідчать спогади жителів Левандівки, ще до його поселення у своєму будиночку на вулиці Моторній він вже хрестив, вінчав, сповідав у добре знайомих родинах, яким довіряв, серед них Олексіви, Стецики, Солецькі, Романишини¹⁰³.

Після повернення отця на Левандівку його діяльність тут розширилась. Він щодня в своєму домі відправляв Службу Божу. Коли його запрошували, то і в помешканнях греко-католиків на Левандівці. Організовував підготовку дітей до Першої Сповіді з допомогою сестер монахинь. Отець був також викладачем для семінаристів, які готувалися до прийняття священства у підпіллі. Цю працю він виконував за дорученням Митрополита Володимира Стернюка, який потім і висвячував підготовлених кандидатів.

Крім душпастирської діяльності, отець Мирон Прийма займався також науковою роботою. Так він переклав на українську мову Літургію Святого Івана Золотоустого та поширював цей текст у рукописах серед підпільних священників, укладав богословський словник¹⁰⁴.

Отець Мирон, розуміючи відсутність будь-якої катехитичної літератури, уклав і видрукував малий катехизм для дітей, який потім багатократно передруковував і поширював. Отець Олексій Васьків згадував, що будучи вже стареньким із слабким здоров'ям отець Мирон продовжував передруковувати цей катехизм і роздавати. На зауваження, що може вже час і відпочити, отець відповідав: «А хто це зробить? Поки можу, доти буду працювати»¹⁰⁵.

В роки підпілля о. Мирон контактував з іншими священниками: з оо. Володимиром та Степаном Харинами, о. Миколою Когутом, о. Михайлом Залізнякам ЧНІ, о. Петром Городецьким. Отцю Петру Городецькому було

¹⁰² Судейко. *Церква на Богданівці у Львові*, 96.

¹⁰³ Микитин З. Інтерв'ю від 23.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

¹⁰⁴ Прийма М. *Бог дбає про путь праведних* // Місіонер, липень-серпень (2003), 29.

¹⁰⁵ Васьків О. (о. Олексій) Спогади // приватний архів автора.

передано літературу з бібліотеки о. Прийми, яку він переховував у спеціальних сховках між тафлями дверей, і яку, таким чином, вдалося зберегти, незважаючи на постійний контроль над домом отця та періодичні обшуки¹⁰⁶.

Отець Мирон мав зв'язки також із католицькими священиками Латвії, Литви і Білорусі¹⁰⁷. Особливою подією та виявом пошани до отця стало відзначення 50-річчя рукоположення о. Мирона у 1977 р., коли привітати його приїхав Митрополит Володимир Стернюк та багато священиків¹⁰⁸. Згадуючи про о. Прийму, о. Олексій Васьків називав його людиною великої віри, який волів вмерти в мерзлоті, ніж зрадити Христа¹⁰⁹.

Помер отець 15 квітня 1985 року понад 25 років послуживши для своїх парафіян в умовах переслідувань, у підпіллі. Отець Мирон виконав в історії греко-католицької спільноти Левандівки особливу місію, будучи її першим парохом, не зрадив своєї Церкви і своїх парафіян, одним з перших священиків УГКЦ зазнав жорстоких репресій протягом 15 років у тюрмах, таборах і засланні, і після повернення продовжував невтомно працювати для вірних своєї парафії та для цілої переслідуваної Церкви.

У 1964 р., після другого арешту і ув'язнення був звільнений через апеляцію, ініційовану вл. Василем Величковським отець Михайло Винницький. Перший вирок за «антирадянську і релігійну пропаганду» о. Михайлові було винесено у 1950 році на 10 років таборів у Вятлаг, ув'язнення отця тривало 5 років, а в 1963 році стався знову арешт. Як згадувалось вище, цей священик-редемпторист був одним з перших висвячений вл. Миколаєм Чарнецьким зразу після його повернення до Львова.

В цей час отцю Михайлові вдалося отримати прописку у будинку на вулиці Повітряній 121, на Левандівці. Будинок збудували два рідні брати отця – Ярослав та Орест. Вони проживали зі своїми сім'ями і дітьми на 1-му поверсі, а

¹⁰⁶ Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999 / інтерв'юер Підківка І. // АПЦ, спр. П-1-1-1090.

¹⁰⁷ Прийма-Таміола. *Душпастир Левандівки отець Мирон Прийма*. // <https://city-adm.lviv.ua/lmrdownloads/Den%20nezalezhnosti%20Levandivka.pdf>

¹⁰⁸ Прийма М. *Бог дає про путь праведних* // Місіонер, (липень-серпень 2003), 29.

¹⁰⁹ Васьків О. Спогади про підпілля на Левандівці. 25.10. 2009 // приватний архів автора.

отцю виділили кімнату в мезоніні, яку він перетворив на каплицю. У ній він щоденно служив Святу Літургію, в якій, передусім, брали участь сім'ї його братів та греко-католики, які приходили і приїжджали з різних районів міста.

Крім вірних греко-католиків, що проживали на Левандівці: родини Піх, Васьків, Кунець, Курач, Климкевичів, Гринчишиних, Джеджори, Бутрак та інші, якими отець опікувався як душпастир, він також служив у родинах в інших районах м. Львова та поза його межами: у родинах Софії Сухої, Михайла Роголі, Анни та Олесья Карвацьких, Йосифа Репехи, Романа Гусака та інших, а також селах Чайковичі, Подільці, Задністряни, Сусолів, Рудки, Полуниці, Піски, у місті Судова Вишня, а також у селі Монастирець Тернопільської області та Калуші і Яремче Івано-Франківської області та інших місцевостях¹¹⁰.

Блаженний вл. Василь Величковський доручив о. Михайлу Винницькому відновити діяльність Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі, яке редемптористи створили ще у 1927 року в Станіславові¹¹¹ (сучасна назва Івано-Франківськ). Через швидке збільшення кількості членів відновленого братства в умовах підпілля, його було розділено на дві групи, і духовним провідником другої групи став о. Євстахій Смаль ЧНІ. До цієї групи належала Анна Фредина та дві її сестри, а також два племінники¹¹². Після третього арешту о. Михайла Винницького у 1975 році опікувався братством отець Филимон Курчаба, а безпосередньо о. Володимир Сухий¹¹³. До братства належали як неодружені члени, хлопці і дівчата, так і одружені, які збиралися в трьох окремих спільнотах.

Члени цього братства мали виконувати певні духовні практики, головною з яких було часте прийняття Святого Причастя, почитання Богородиці через щоденну молитву «Богородице Діво» (тричі) та інші обов'язки¹¹⁴.

¹¹⁰ Никифорук І.. *Душпастирська діяльність священиків Української греко-католицької церкви в умовах підпілля на прикладі отця Михайла Винницького ЧНІ*. Дипломна робота, Львів-Рудно 2003, 23.

¹¹¹ *Малий підручник для вжитку провідників і членів Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі*. Львів 2017, 19 - 21.

¹¹² Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999 , 18.

¹¹³ Винницький О. Інтерв'ю про о. Михайла Винницького від 15.12.2019 / інтерв'юер Гривна Л.// Приватний архів автора.

¹¹⁴ *Малий підручник для вжитку провідників і членів Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі*. Львів 2017, 22.

Один раз на місяць відбувалися збори членів братства, на яких духівник проводив науки, а раз на рік вони мали триденні реколекції, і не дивлячись на умови підпілля, це майже щороку вдавалося. Реколекції проводили вже вище згадані отці-редемптористи провідники братства та о. Герман Будзінський. На ці духовні справи збиралось навіть до 35-40 осіб¹¹⁵. Завдяки особистому прикладу, який давав отець, його глибокому молитовному життю, жертвності і відвазі за два роки Братство налічувало вже 150 учасників, більшість з них були львів'яни, зокрема греко-католики Левандівки. Помічником отця у духовній праці в братстві були о. В. Михайлюк, о. М. Сабрига, о. М. Притула, о. П. Періжок.

Отець Михайло дуже багато молився за те, щоб наша Церква отримала свободу і в цьому намірі багато разів відправляв Святі Літургії¹¹⁶. Слід зазначити, що в період коли о. Михайло жив і душпастирював на Левандівці, він неодноразово збирав підписи для реєстрації греко-католицької громади (близько 50 підписів щоразу) і звертався до державних органів, щоб її зареєстрували. Кожного разу, під різним приводом, отець отримував відмову. В будиночку Винницьких на Святі Літургії збиралося багато людей, в тому числі молоді та дітей, що викликало реакцію радянських органів влади у вигляді облав, перевірки документів, штрафів і зрештою привело до третього арешту отця Михайла 16 січня 1975 року¹¹⁷.

Під час слідства на допити викликали братів отця та їхніх малих дітей. Орест Винницький згадує, що доньку і сина забрали на допит прямо зі школи, без відома батьків та навіть без супроводу вчительки¹¹⁸. А потім на суді викликали цих дітей свідчити, діти дуже сильно злякалися, а їх батько оскаржив

¹¹⁵ Никифорук І. *Душпастирська діяльність священиків Української греко-католицької церкви в умовах підпілля на прикладі отця Михайла Винницького ЧНІ* / Дипломна робота. Львів-Рудно 2003, 23.

¹¹⁶ Піх О. Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // Приватний архів автора.

¹¹⁷ Никифорук. *Душпастирська діяльність священиків Української греко-католицької церкви в умовах підпілля*, 28-29.

¹¹⁸ Винницький О. Інтерв'ю від 15.12.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

суддів, що вони порушують закони опитуючи неповнолітніх свідків, і тоді дітей відпустили¹¹⁹.

У вирокі суду отця звинувачували у систематичному навчанні дітей релігії, проведення несанкціонованих богослужінь, у закликах до дітей не вступати в піонерські та комсомольські організації, та постити і молитися. За ці «злочини» о. Михайла засудили на три роки позбавлення волі з конфіскацією майна та на 5 років заслання¹²⁰. На жаль, такий вирок перервав ревне душпастирське служіння отця-редемпториста М. Винницького для вірних УГКЦ, яке тривало з 1964 до початку 1975 р. Перебуваючи в тюрмі отець старався щодня служити Святу Літургію. В найекстремальніших випадках посудом для богослужіння служили окуляри. А проповідь і свідчення віри продовжувались серед в'язнів. На волю отець вийшов щойно у 1983 році¹²¹.

Після ув'язнення отця Михайла Винницького жителі Левандівки, якими він духовного опікувався зверталися до інших священиків підпільної УГКЦ, які проживали на Левандівці або поблизу. Це були о. Іван Лопадчак, о. Герман Будзінський та о. Петро Городецький.

Отець Герман Будзінський, відомий отець-студит, який був висвячений на священика у квітні 1939р., та після спроб ліквідувати нашу Церкву був двічі ув'язнений радянським режимом. Перший раз на десять років з 1945 по 1956 рік, вдруге зразу ж у 1957 р. і до 1959 р. Після звільнення оселився у Львові на вулиці Спокійній, 4, яку від Левандівки відділяє тільки вулиця Городоцька. Вулиця Спокійна знаходиться на Богданівці, якою у 1920-х роках, якою разом з Левандівкою опікувався один душпастир. З початку 1960-х років таким душпастирем для вірних греко-католиків цих мікрорайонів у підпіллі став саме о. Герман.

На Святу Літургію, яку отець служив щодня о 5-й ранку, поспішали з Левандівки багато родин. Вже в 1960-х на початку 1970-х років це були родини

¹¹⁹ Винницька А. (с. Анна). Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юєр Гривна Л. // Приватний архів автора.

¹²⁰ Никифорук І.. *Душпастирська діяльність священиків Української греко-католицької церкви в умовах підпілля*, 32.

¹²¹ Винницька А. (с. Анна). Інтерв'ю від 5.10.2020.

Фредини, Васьківі, а згодом Винницькі, Піх, Боровець, Величко, Бега, Кандяки, Кунець, Матвійв, Забродські та інші. В цей час отець також приїжджав на Левандівку та відправляв Святі Літургії у будинках та квартирах мирян. Слід звернути увагу, що на Святі Літургії поспішали цілими родинами разом з маленькими дітьми пішки, бо в такий ранній час транспорт ще не працював.

До отця на богослужіння приходили також сестри із монаших спільнот, що проживали на Левандівці (студитки та василіянки), про це згадує сестра-студитка Теоктиста¹²² та сестра-василіянка Єфросинія¹²³. Поки отець ще міг ходити, то також їздив у села і там сповідав і відправляв Святі Літургії, не зважаючи на те скільки зібралось людей кілька чи десятки. Отець дуже багато працював, не звертаючи увагу на себе, на свій стан здоров'я. У поїздках у села та у приготуваннях до богослужінь на Спокійній, допомагала отцю жителька Левандівки Марія Косікова. Вона дякувала на Святій Літургії та під час хрестин, вінчань чи похоронів і завжди супроводжувала отця¹²⁴.

За цю діяльність її викликали на розмови в органи КДБ і вимагали залишити це служіння для о.Германа. Коли жінка відмовилася це зробити, то через кілька днів її збила машина на перехресті вулиць Широкої і Сяйво, коли вона о 4 ранку йшла з Левандівки на вул. Спокійну готувати все необхідне для відправи Святої Літургії. Всі, хто знав пані Марію, і сам о. Герман Будзінський були переконані що це справа рук представників спецорганів. Розслідування цієї справи не проводили¹²⁵.

Сам отець також постійно зазнавав переслідувань і обшуків, які він сприймав з подиву гідним спокоєм і гумором. Одною з головних причин «уваги» органів до отця були його листи на захист прав вірних УГКЦ та вимогою припинити утиски проти них. Отець постійно писав до різних органів радянської влади, а також листи-спростування на наклепницькі брехливі статті, спрямовані проти УГКЦ, що публікувалися в радянській пресі. А копії цих листів по

¹²² Кобрин А. (с.Теоктиста). Інтерв'ю від 5.05.1993 / інтерв'юер Смолюк С. // АПЦ, спр. П-1-1-131.

¹²³ Заневич Р.(с.Єфросинія). Інтерв'ю від 18.04.2001 / інтерв'юер Ільків І. // АПЦ, спр. П-1-1-1261.

¹²⁴ Фредина А. Інтерв'ю від 10.03.2001 / інтерв'юер Волошин І. // АПЦ, спр. П-1-1-1302.

¹²⁵ Кобрин А. (с.Теоктиста). Інтерв'ю від 5.05.1993 / Інтерв'юер Смолюк С. // АПЦ, спр. П-1-1-131.

налагоджених ланцюжках зв'язку передавав на Захід. І про них тут же сповіщали радіостанції «Свобода»¹²⁶. Отець Герман розповідав, що одного разу після вечірнього обшуку, кадебісти прийшли на другий день із здивуванням, що вже в цей день про обшук стало відомо на Заході. Отець на це відповів: «Я не знаю, тут ввечері були тільки «ваші»¹²⁷.

Святі Літургії у домі о. Германа були співані, особливо на свята приходило багато людей, що було і повна квартира і повне подвір'я. Отець нічого не боявся¹²⁸.

Пані Анна Фредина, яка з середини 1960-х років була під духовною опікою о. Германа, згадувала отця як дуже добру, розумну людину, який дуже багато людей поставив на добру дорогу, сам він ніколи не скаржився, дуже терпеливо переносив терпіння, пов'язані з хворобою ніг, всіх зустрічав з усмішкою, був веселий і дуже відважний священник, дуже любив нашу Церкву, свій народ. «Йому було найцінніше це, що ми маємо Службу Божу, то Життя...» згадувала вона¹²⁹.

Отець Герман з особливою увагою і відповідальністю відносився до Таїнства Сповіді. Сестра Теоктиста, яка працювала в лікарні, часто увечері таємно приводила о. Будзінського до хворих і він уділяв їм Тайну Сповіді і якщо потрібно і Єлеопомазання¹³⁰. Пані Надія Бачинська згадувала, що коли отець приходив до них охрестити дитину, то хресних батьків сповідав по годині і казав, що це дуже важливо¹³¹. Отець Орест Фредина наголошував, що в «отця не можна було зле посповідатися» і «біля нього було дуже легко відкритися»¹³².

Свою сповідь в о.Германа у молодому віці о. Ілля Мамчак згадує як нове народження¹³³. А ще отець мав особливу любов до кожної людини, навіть до тих, що його переслідували і, зовсім незрозумілу для багатьох, радість від того, що

¹²⁶ Отець Методій Костюк 1953-2008 // <https://www.pametnaroda.cz/uk/kostyuk-otec-metodiy-1953>

¹²⁷ Мамчак І. (о. Ілля) / Інтерв'ю від 6.10. 2020 / інтерв'юер Гривна Л. // Приватний архів автора.

¹²⁸ Кобрин А. (с.Теоктиста). Інтерв'ю від 5.05.1993.

¹²⁹ Фредина А. Інтерв'ю від 10.03.2001 / Інтерв'юер Волошин І. // АПЦ, спр. П-1-1-1302.

¹³⁰ Кобрин А. (с. Теоктиста). Інтерв'ю від 5.05. 1993, 9.

¹³¹ Бачинська Н. Інтерв'ю від 1.12.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // Приватний архів автора.

¹³² Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999 / Інтерв'юер Підківка І. // АПЦ, спр. П-1-1-1090.

¹³³ Мамчак І. (о. Ілля) / Інтерв'ю від 6.10. 2020, 3.

може через терпіння свідчити про Христа. День, коли отця вивозили на Сибір вважав одним з найщасливіших у своєму житті. Отець «випромінював мир і світло».¹³⁴ Для всіх вірян особа і приклад життя о. Германа були свідченням Божої присутності, а його відношення до людей перемінювало їх.

Петро Городецький, робітник ливарного цеху заводу «Автонавантажувач», у 1956 році одружився і у вересні 1957 р. подружжя отримало невелику однокімнатну квартиру на вулиці Автозаводській, зараз Бандрівського, яка згодом стала ще одним осередком діяльності підпільної УГКЦ на Левандівці.

На початку 1960-х років Петро Городецький познайомився з старенькими священиками в підпіллі. Один з них отець Зубрицький виховував майбутнього священика. В той час з дружиною почали відвідувати Богослужіння у підпільній церкві¹³⁵. Бачачи як мало священиків діяло тоді у підпіллі, а також заохочений о. Михайлом Винницьким, Петро почав навчатися у підпіллі, готуючись до священства разом з Романом Каспришином¹³⁶.

Підготовка тривала 5 років. Викладачами були о. Костянтин Стисловський, о. Павло Маїк, о. Павло Брицький, о. Царик, а о. Михайло Винницький наголошував на духовність, молитву часослова¹³⁷. Свячення відбулися 12 липня 1967 р. в Рудно вдома в о. Романа Каспришина. Уділив їх владика Василь Величковський¹³⁸. Про навчання у підпільній семінарії та свячення дружина дізналася тільки напередодні, а зразу після свячень о. Петро запросив дружину дякувати. Перші три місяці після рукоположення отець щодня відправляв Службу Божу у себе вдома, а потім почав виїжджати у села. У часі Великого посту у 1968 р., коли отець увечері у сільському храмі села Хишевичі сповідав людей, його заарештували та почали слідство, спочатку у Городку, потім передали справу до Львова, отця відпустили. Але з того часу почалися обшуки в квартирі. Вилучили релігійні книжки, Часослов, молитовники, почались

¹³⁴ Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999, 9.

¹³⁵ .Городецька А. Інтерв'ю про о. Петра Городецького від 21.10.1998 / Інтерв'юер Капустинська Л. // АПЦ, спр. П-1-1-936, 6.

¹³⁶ Каспришин Р. (о. Роман). Інтерв'ю від 27.04.1998 / Інтерв'юер Купчик Л. // АПЦ, спр. П-1-1-788, 3.

¹³⁷ Каспришин Р. Інтерв'ю від 27.04.1998, 4-5.

¹³⁸ Каспришин Р. Інтерв'ю від 27.04.1998, 18.

переслідування на роботі, через які отець мусів звільнитися з цього місця праці. Обшуки відбувалися два-три рази на місяць і паралельно з цим виклики в КДБ. У вересні 1968 р. о. Петра заарештували, почалося слідство, яке тривало 9 місяців. Отець був ув'язнений у тюрмі на вулиці Чапаєва (тепер Городецька). Передачу можна було принести тільки два рази на місяць. Щоночі тривали допити, погрози і тиск, щоб залишив служіння в підпіллі та видав інших священників та владик. Нічого не добившись, отця на 3 місяці помістили в психіатричну лікарню, де примусово вводили ін'єкції певних ліків. Зрештою, нічого не добившись, головний лікар визнав його психічно здоровим і отця звільнили, віддавши на поруки двом братам: рідному братові о. Петра та рідному братові його дружини. Після звільнення і аж до смерті отця він перебував під постійним наглядом КДБ, який був особливо прискіпливим на початку 1970-х років, потім стало трохи легше, вже не робили обшуків і ревізії, і рідше викликали на допити¹³⁹. Отець Петро Городецький був дуже талановитим проповідником, у кожній проповіді згадував про Пречисту Діву Марію, постійно молився на вервиці, знаходив підхід до молоді і дітей, дуже багато жартував, вмів організувати товариство, працював з іншими священниками, з великою повагою і любов'ю відносився до єпископів Василя Величковського та Володимира Стернюка, вмів пояснити людям їхні рішення, зокрема, обрядові¹⁴⁰. Отець відважно душпастирював як у багатьох родинах Левандівки, так і в різних районах Львова та Львівської області. Його Літургійна молитва відбувалась у родинах Климкевичів, Гринчишиних, Курачів, Бега, Фредин, Шеремета, Матвіїв, Кандяків, Лука, Вернюк та інших. Він служив вірним нашої Церкви у Рясне, Рясній Руській, Шклі, Новому Ярі, Задністрянах, Керничці, Плетеничах, Вовкові, Подільцях, у селах Городоччини та Яворівщини¹⁴¹. Сестра Теоктиста розповідала, що о. Петро був дуже жертковий, і нікому не відмовляв, коли до нього зверталися. В ті часи священники збиралися групами, їхали в села по кілька

¹³⁹ Городецька А. Інтерв'ю про о. Петра Городецького від 21.10.1998 / Інтерв'юєр Капустинська Л. // АПЦ спр. П-1-1-936, 17.

¹⁴⁰ Мамчак І. (о. Ілля) . Інтерв'юєр 6.10.2020 / інтерв'юєр Гривна Л. // Приватний архів автора.

¹⁴¹ Біографії підпільних священників Левандівки // приватний архів Гусак Л.

осіб, і цілими ночами сповідали¹⁴². Родина о. Петра терпіла від переслідувань разом з ним. Діти отця в школі визнавали свою віру і не вступали до піонерської та комсомольської організацій, через те на них чинили тиск і висміювали¹⁴³.

З 1966 року на Левандівці у будиночку, що на вулиці Нестерова, 4 (тепер Каганця) замешкав ще один ревний греко-католицький священик о. Іван Лопадчак. Отець Іван закінчив Перемиську семінарію, та у травні 1935р. висвячений на священика в неодруженому стані єпископом Йосафатом Коциловським. У 1945 р. був засуджений на 10 років виправно-трудоих таборів та 5 років заслання за участь в УЦК та зв'язки з УПА. Таку причину вказано у вироку, однак головною причиною була відмова приєднатися до ініціативної групи та перейти служити в РПЦ. Ув'язнення відбував в Комі АРСР, в Інті. В Україну повернувся в 1966 р¹⁴⁴. Оселившись на Левандівці, познайомився з о. Петром Городецьким та іншими підпільними священиками та греко-католицькими родинами Левандівки.

Отець виконував свої священичі обов'язки як на Левандівці, так і в різних селах і містах Львівської області: у м. Львові, м. Червонограді, м. Сокалі, с. Хишевичах (рідне село отця), с. Підгайчиках, с. Вістовичах, с. Долобові, с. Дмитровичах, с. Олесько та інших¹⁴⁵. Отець душпастирював у таких родинх Левандівки: Вернюк, Забродських, Джеджори, Климкевич, Гринчишин, Бичковської, Величко, Фредини... Отця Івана часто викликали на допити в КДБ¹⁴⁶. Одною з причин було те що, отець організував підготовку дітей до Першої Сповіді, у цьому допомагали сестри та миряни, серед них катехитка Антоніна Бичковська¹⁴⁷.

Про приклад затримання отця і дітей, які зібралися для Першої Сповіді в домі однієї з родин вірних згадує о. Орест Фредина. Діти і отець проявили

¹⁴² Кобрин А. (с.Теоктиста). Інтерв'ю від 5.05.1993/ Інтерв'юер Смолюк С. // АПЦ, спр. П-1-1-131, 18.

¹⁴³ Мамчак І. (о. Ілля). Інтерв'ю від 6.10.2020.

¹⁴⁴ Прах Б. *Духовенство Перемиської Єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини* .Т.1, Львів 2015, 282.

¹⁴⁵ Прах. *Духовенство Перемиської Єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини*, 283.

¹⁴⁶ Вернюк З. Інтерв'ю від 18.11.1997 / Інтерв'юер Купчик Т. // АПЦ, спр.П-1-1-755.2, 18.

¹⁴⁷ Бачинська Н. Інтерв'ю від 10.11.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

кмітливості і всі сказали, що їх запросили на день народження. Батьків цих дітей також викликали до школи¹⁴⁸.

В 1970-х роках отець переїхав жити на вул. Сеченова (тепер вул. Шептицьких), а в будиночку на Нестерова оселилася спільнота сестер-служебниць. В цей час і до виходу з підпілля отець продовжував священниче служіння для родин Левандівки.

Один з підпільних осередків УГКЦ Левандівки знаходився у сина греко-католицького священника Олексія Величка, Романа. У їхньому домі спочатку на вул. Широкий, 44, а потім Вигоди, 45а (обидва ці будинки знесли в кінці 70-х років) відправляв Святі Літургії священник Перемиської Єпархії о. Микола Ревть, висвячений на священника неодруженим у березні 1938 року єпископом Григорієм Лакотою. У 1945р. переселений в Україну з території Галичини, що залишилась під владою Польщі, підпільно виконував свої священничі обов'язки у своєму рідному селі Букова. В кінці 1945р. заарештований та виселений в Хабаровський край за те, що не підписав «православ'я», з 1957р. жив у Челябінській області та душпастирював серед поселенців. Митрополит Йосиф Сліпий призначив його адміністратором Західного Сибіру. У квітні 1958 року заарештований, а в червні засуджений на 7 років таборів та 3 роки заслання за «антирадянську» діяльність: поширення рукописів Євгена Кравчука та послань Паріарха Йосифа. Відбував покарання в Мордовських таборах, в Україну зумів повернутися аж у 1965р¹⁴⁹. До цього священника з великою повагою відносився Митрополит Йосиф Сліпий, відзначав його гідну поведінку на суді¹⁵⁰. Отець Микола не зміг прописатися в Самборі у своєї родини, тому жив у брата на Волині, але часто приїжджав і підпільно служив для греко-католиків у Самбірському та Старосамбірському районах. Мав він осередки на Левандівці та у Зимній Воді. Коли стало відомо, що приїде о. Микола, в домі Величків збиралося до 30-40 людей, всіх отець сповідав і потім відправляв Святу Літургію.

¹⁴⁸ Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999, 21.

¹⁴⁹ Прах Б. *Духовенство Перемиської Єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини* Т.1, Львів 2015, 331-332.

¹⁵⁰ Сліпий Й. *Спомини*, 217.

Отець Микола та о. Іван Лопадчак готували дітей до Першої Сповіді, завжди навчали і дітей, і дорослих. Крім мешканців Левандівки, на богослужіння приходили також мешканці з вулиць Терешкової (тепер Виговського), Маршала Рибалка (тепер Петлюри), а також приїжджали люди з Червонограда, Луцька¹⁵¹. Отець мав ключі від дому Романа Величка, тут він проводив зустрічі з іншими священиками, з о. І. Лопадчаком, о. В. Конюшком, також о. Василем Демчиною та іншими¹⁵².

З 1970 р. і аж до 1990-х років на квартирі у пані Марії Пиріг у будинку на вул. Широкій, 67 мешкав о. Петро Періжок, який був висвячений 15 серпня 1959 р. владикою Іваном Слезюком¹⁵³. Безпосередньо на Левандівці отець відправляв святі Літургії переважно в квартирі, де проживав. А служив як душпастир у дуже багатьох селах Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей¹⁵⁴.

Духовну опіку над вірними Левандівки здійснювали й інші священики, які мешкали поза її межами. Це о. Анатолій Байрак ЧСВВ, о. Михайло Залізник ЧНІ, о. Василь Вороновський, о. Назарій Лех ЧСВВ, о. Йосиф Новак, о. Кокоцький, о. Рудь, о. Євстахій Смаль, о. Матей Гаврилів та інші.

2.3. Підпільні семінарії і монастирі

З часу поселення на Левандівці в середині 1960-х років о. Михайла Винницького тут виник потужний духовний осередок, у якому виховувалися майбутні священики та монахи. У 1970 році неподалік від будинку Винницьких отримав помешкання Іван Курач з сім'єю. В його квартирі майже 20 років відбувалися лекції та реколекції для семінаристів підпільної семінарії. Виникнення та формування покликань до священства у цей час відбувалось із середовища родин, які належали до підпільної УГКЦ. Через велику необхідність у священиках йшлося про формування всіх можливих кандидатів, не тільки

¹⁵¹ Величко Р. Інтерв'ю від 11.11.1997 / Інтерв'юер Купчик Л. // АПЦ, спр. П-1-1-736.3, 22- 31.

¹⁵² Величко Р. Інтерв'ю від 11.11.1997, 22, 27, 39, 40.

¹⁵³ Періжок П. (о. Петро). Інтерв'ю від 4.09.1993 / Інтерв'юер Смолюк С. // АПЦ, спр. П-1-1-298.

¹⁵⁴ Березовська І. *Білет до Неба* / Львівська пошта номер 63 (1674) 13 червня 2015 // www.lviv.post/net.

неодружених, але і одружених чоловіків, прикладом цього на Левандівці був о. Петро Городецький, висвячений у 1967р. На час свячень в отця було двоє малих дітей (11 і 2 роки)¹⁵⁵.

Наступними одруженими кандидатами до священства у 1970-х роках стали Олексій Васьків та Іван Курач. На покликання о. Олексія мали вплив о. Михайло Винницький, о. Герман Будзінський та о. Петро Городецький. Для о. Івана, передусім о. Михайло Винницький. Але підготовку до священства вони проходили в різних групах.

Отець Михайло Винницький відшукував кандидатів до священства і одночасно монашества, дуже часто серед членів братства Матері Божої Неустанної Помочі¹⁵⁶, а також у родинах, якими духовно опікувався.

Отець Михайло був передусім духівником підпільної семінарії та займався формуванням кандидатів до священства і монашества, викладачами були інші священники, яких призначав вл. Володимир Стернюк.

Як духівник отець, передусім, впливав на інших власним прикладом: глибокого духовного життя, свідчення віри в час переслідувань (на той час отець вже двічі був ув'язнений: з 1950 до 1955 та 1963 до 1964 років), рішучості, відваги, безкомпромісності (або ти служиш Богові, або мамоні)¹⁵⁷. Отець був вимогливим до себе, він дуже багато працював, і був також вимогливим до інших¹⁵⁸.

Серед священничих і монаших покликань, у формуванні яких отець Михайло брав безпосередню участь, о. Петро Городецький та о. Роман Каспришин, отці Василь та Дмитро Карабін, о. Богдан Смук, о. Михайло Возняк, о. Петро Кузь, о. Олексій Васьків, о. Іван Курач (це одружені священники), а також владики

¹⁵⁵ Городецька А. Інтерв'ю про чоловіка - о. Петра Городецького / інтерв'юєр Фляк Ю. // АПЦ, спр. П-1-1-936, 10.

¹⁵⁶ Никифорук І. Душпастирська діяльність священників Української Греко-Католицької Церкви в умовах підпілля (на прикладі отця Михайла Винницького). Дипломна робота, ЛБА 2003, 19.

¹⁵⁷ Никифорук І. Душпастирська діяльність священників Української Греко-Католицької Церкви, 21.

¹⁵⁸ Піх О. Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юєр Гривна Л. // приватний архів автора.

Степан Меньок ЧНІ, Ігор Возьняк ЧНІ, Михаїл Колтун ЧНІ та о. М. Волошин ЧНІ, о. Баран ЧНІ, о. Методій Костюк (студит)¹⁵⁹.

Квартира сім'ї Курачів, що знаходилась неподалік будинку, де жив отець Михайло з 1970-х років і до кінця 1980-х років, стала осередком підпільної духовної семінарії, у якій навчався і її господар Іван Курач. Тут лекції найчастіше проводили о. Богдан Білінський, о. Кость Панас та владика Володимир Стернюк. А навчались о. Михайло Трач (Сивенький), о. Микола Притула, о. Петро Кузь та інші. На реколекції кандидатів до священства збиралось одночасно 10-15 осіб¹⁶⁰. Всі лекції переписували, як також і молитовники, з великою старанністю. Деякі книжки перефотографували. Зустрічі проводили, застосовуючи правила конспірації, коли заходили чи виходили то по одній особі через певний час. Так в особливих умовах навчались підпільні семінаристи, які зуміли прийняти Божий поклик до Таїнства Священства в умовах небезпеки і ризику для їхнього життя та для їхніх родин.

У 1960-1970-х рр. на Левандівці діяли підпільно і монаші спільноти. З 1972 р. у будиночку на вул. Алелюхіна, 21 (тепер Мацієвича), жили сестри Згромадження Сестер Милосердя Святого Вікентія. Це були с. Іларіона Козар, с. Надія Пасічник та с. Йосифа. Оскільки сестра Іларіона була призначена магістрою новиків, то у цьому домі відбувалася підготовка майбутніх сестер цього згромадження до монашого життя. Одною з таких новичок була с. Надія Пасічник, яка прийняла облечини у 1977 р.¹⁶¹ Головна спільнота цього згромадження знаходилась на вул.Куйбишева,12 (сучасна вул. І.Огієнка).

Єдиним способом легально брати участь у Святій Літургії та інших богослужіннях для вірних греко-католицької церкви після так званого «возз'єднання» з РПЦ 1946 р. були римо-католицькі костели, яких одиниці, але залишили діючими органи радянської влади. Учасники монаших спільнот користувалися цією можливістю, щоб щоденно мати можливість приймати Святи

¹⁵⁹ Никифорук І. Душпастирська діяльність священників Української Греко-Католицької Церкви, 22-24.

¹⁶⁰ Курач М. Інтерв'ю від 16.09.2020 / інтерв'юєр Гривна Л. // приватний архів автора.

¹⁶¹ Маслій О. *Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині в підпіллі 1953-1989 р.р.*, 302,303 // Україна-Європа-Світ. Збірник наукових праць. ues_2015_15_30.pdf

Тайни. Щоденні Святі Літургії для сестер в рідному обряді в домах, де вони проживали, були неможливі, передусім, через небезпеку, але і через дуже обмежену кількість священиків.

Сестра Надія, яка прийшла до монастиря у 1976 р., згадувала про свою сестру-магістру, що вона була дуже ревна, сильного характеру і навчала сестер щоб все було присвячене для Бога та щоб час був дуже ефективно використаний¹⁶².

Щодня після ранішніх молитов вервиці та утрени сестри добиралися на Святу Літургію до костела в центрі міста, а звідти прямо на роботу. Після роботи ще молилися вечірню. Духовними провідниками сестер були отці-редемптористи, сповідниками були о.Павло Дмуховський та о.Филимон Курчаба. Отець Филимон також раз на три місяці проводив для сестер конференції та духовні науки¹⁶³.

Облечини відбувалися тут же у домі на Левандівці, де проживали сестри. Там була малесенька кімната-капличка, у якій був великий образ Матері Божої Неустанної Помочі та зберігалися Святі Тайни. Хворі сестри, які не могли йти до костела, слухали Святу Літургію з радіо Ватикан, та й інші сестри в неділі, після костела ще слухали Святу Літургію рідною мовою і в східному обряді.

Сестра Надія згадувала, що незважаючи на такий насичений щоденний графік і загрозу переслідування, вони переживали велику внутрішню радість. Сестра працювала спочатку на заводі «Львівприлад», а потім після закінчення медучилища в 1980-1990 рр. в Залізничній лікарні. Весь час підпілля сестра жила на Левандівці і допомагала с. Іларіоні у вихованні новичок. Довгий період сестра доглядала о. Германа Будзінського (робила перев'язки ран на ногах), також допомагала вл. Володимиру Стернюку, робила палітурки для старих книжок і малювала антимінси, у які єпископ вкладав моці та роздавав священикам¹⁶⁴.

¹⁶² Пасічник Г. (с. Надія) Інтерв'ю від 11.11.1998 / Інтерв'юер Крупач Л. // АПЦ, спр. П-1-1-909.

¹⁶³ Пасічник Г. (с. Надія). Інтерв'ю від 11.11.1998, 10.

¹⁶⁴ Пасічник Г. (с. Надія). Інтерв'ю від 11.11.1998, 15-16.

Неподалік від будинку, де жили сестри-вікентки, на сусідній вулиці Нестерова, 4 (сучасна вул. Каганця) з другої половини 1970-х років жила спільнота сестер-служебниць: с. Марія (Анна Андрусак), с. Маркіяна Левкович, а з 1980 по 1989 рр. с. Любомира (Галина Надич)¹⁶⁵.

Сестра Любомира розповідала, що часто вона та інші сестри-служебниці їздили на такі нічні місії, особливо в ніч на першу п'ятницю, це могло бути у Львові у квартирах, але частіше в районах Перемишлянському, Яворівському Жовківському збиралися навіть до 50-60 чоловік. До півночі священник сповідав, а сестри в той час молилися вервичку з людьми, проводили навчання, опівночі Свята Літургія, молебень і молитви до ранку¹⁶⁶.

У таких місіях сестри супроводжували отців-василіян Якова та Єроніма Тимчуків, о. Віталія Дуткевича, о. Антонія Масюка о. Володимира Пальчинського, о. Матея Гаврилів.

Також сестра Любомира по суботах та неділях проводила катехизацію дітей у різних родинах, де збирали від п'яти до десяти дітей. Це була підготовка до першої сповіді¹⁶⁷.

Сестра Марія (Анна Андрусак) вступила до Згромадження сестер служебниць у 1968 р., а в 1978 р. прийняла вічні обіти, вона була настоятелькою спільноти на Левандівці, а для с. Любомири і духовною матір'ю, яка вимолила в Бога її покликання¹⁶⁸.

На Левандівці, за свідченням сестри Марії, отець професор Єронім Тимчук збирав молодих хлопців, які були кандидатами на священників і монахів-василіян, з ними також займався о. Матей Гаврилів. До тих хлопців належали о. Назарій Лех та о. Павло Якимець.

¹⁶⁵ Надич Г. (с. Любомира). Інтерв'ю від 30.11.2007 / Інтерв'юер Пітулик Д. // АПЦ, спр. П-1-1-1891, 2.

¹⁶⁶ Надич Г. (с. Любомира). Інтерв'ю від 30.11.2007, 3.

¹⁶⁷ Надич Г. (с. Любомира). Інтерв'ю від 30.11.2007 / Інтерв'юер Пітулик Д. // АПЦ, спр. П-1-1-1891, 4.

¹⁶⁸ Андрусак А. (с. Марія) . Інтерв'ю від 24.03.2001 / Інтерв'юер Никифрук І. // АПЦ, спр. П-1-1-1260.

Отець професор 22 роки був в ув'язненні. Він і його брат о. Яків були святими людьми і прекрасними сповідниками. Реколекції для сестер служебниць у їхньому домі на Левандівці також проводив Владика Софрон Дмитерко¹⁶⁹.

На Левандівці було також 2 доми де жили сестри-студитки, один з них знаходився на вул. Пілотів, а другий біля вулиці Сяйво (тоді та вуличка називалась Довженка). До цих спільнот належали с. Анна Кобрин та с. Хризантія¹⁷⁰. В 1960-1970-х роках на Левандівці мешкали у будинках на вул. Бічна Низинна 2 та 4 (тепер Сластіона 2 та 4) сестри-василіянки: сестра Єфросинія Розалія Заневич та сестра Олександра Анна Горошко. Сестра Олександра таємно готувала дітей до Першої Сповіді¹⁷¹. Також на Левандівці мешкала сестра Іліяна з контемплятивної гілки сестер – василіянок, яка часто супроводжувала о. Євстахія Смаля і допомагала йому у служінні¹⁷²

Як бачимо, у часи підпілля мікрорайон Левандівки був місцем, де формувалися нові покликання до монашого та священничого служіння, відбувалися навчання семінаристів, а також молилися і служили в різний спосіб сестри чотирьох різних монаших жіночих спільнот: Згромадження Сестер Милосердя Святого Вікентія, Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії, сестер Студійського Уставу та сестер Чину Святого Василя, а також чоловічих: Найсвятішого Ізбавителя та Чину Святого Василя Великого. Слід зазначити, що навчання, зустрічі і реколекції семінаристів чи майбутніх богопосвячених осіб відбувалися задля конспірації в різних місцях. І Левандівські оселі часто використовувалися для цієї мети.

2.4. Мирянські спільноти

Крім будинків і квартир на Левандівці, у яких мешкали священники підпільної УГКЦ, знаходились малі монаші спільноти, у цьому невеликому мікрорайоні Львова було десятки родин, які хотіли залишитися вірними греко-католицької

¹⁶⁹ Андрусак А. (с. Марія). Інтерв'ю від 24.03.2001, 3-4.

¹⁷⁰ Васьків О. Спогади про підпілля на Левандівці. 25.10.2009. // приватний архів автора.

¹⁷¹ Забродський В. Інтерв'ю від 6.12.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

¹⁷² Винницька А. (с. Анна). Інтерв'ю від 29.11.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

Церкви навіть в умовах її жорсткого переслідування. У 1950-і роки таких можливостей було дуже мало. Тільки в кінці 1950-х на початку 1960-х років ситуація почала покращуватися через повернення ув'язнених священників та кількох єпископів, як було описано в першому підрозділі.

Мешканці Левандівки, як корінні так і ті, що оселялися тут в нових забудовах (спочатку двоповерхових у 1950-ті роки), потім чотирьох-п'яти поверхових будинках (1960-1970-х роках) частково відвідували Богослужіння у храмі Святого Апостола Андрія, який належав РПЦ, частково їздили до діючого римо-католицького костелу Успіння Пресвятої Богородиці, а дуже багато з них взагалі не відвідували святі Літургії в храмах. В той час велася постійно атеїстична пропаганда і участь в богослужіннях навіть у дозволеній в СРСР РПЦ приводило до переслідувань, особливо якщо йшлося про дітей, молодь, інтелігенцію. Один з перших осередків діяльності священників-редемптористів отців Богдана Репетила, Євгена Пелиха, Григорія Мисака та Михайла Залізняка знаходився у 1950-1960-х роках знаходився на Левандівці в домі пані Розалії Стецишин на вулиці Озерній, 25¹⁷³.

Приблизно в цей же час о. Михайло Залізник став душпастирем ще однієї родини – Ольги та Мирона Павлуцьких, що проживали в невеликому будиночку на вулиці Естонській, 39 на околиці Левандівки біля військової частини. Пані Ольга була товаришкою найдіяльнішої у час підпілля на Левандівці мирянки Параскевії Марків, яка належала до братства Матері Божої Неустанної Помочі та допомагала о. Михайлові Винницькому, знала багатьох інших підпільних священників. Вона приводила додому Павлуцьких священників і сюди також приходили люди, які хотіли охрестити дітей, повінчатись, посповідатись. Пізніше у цьому домі душпастирював також о. Петро Городецький¹⁷⁴.

Ще три активних мирянських осередки діяли у північно-західній околиці Левандівки. В одному з них на вулиці Хабарівській, 31, (тепер Калнишевського)

¹⁷³ Шейко О. *Три редемптористи, як приклад служіння народів під час пандемії.* / Velichlviv.com 10 квітня 2020 р.

¹⁷⁴Добровецький А. Інтерв'ю від 26.11.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

в сім'ї пані Катерини Джиджори з 1965 по 1989 роки приблизно два рази на місяць, і у свята відправляли Святі Літургії. Тут служили о. Михайло Винницький, о. Іван Лопадчак, о. Анатолій Байрак, отець-доктор Ладний (так називали в підпіллі). Особливі спогади залишив у цій родині о. Анатолій, який дуже любив дітей та не хотів брати пожертви¹⁷⁵.

Поряд на вулиці Калнишевського, 19 знаходився ще один будинок, у якому вірними УГКЦ опікувалися підпільні священики, у ньому мешкала п. Стефанія Бутрак, зять якої в підпіллі був висвячений на священика: о. Петро Кузь ¹⁷⁶.

На вулиці Горелова, 3 (тепер Роксоляни) у двох однокімнатних квартирах, розміщених одна над одною мешкали сім'ї Катерини та Андрія Климкевичів та Наталії і Петра Гринчишинів. Тут також в період до арешту у 1975 р. відправляв о. Михайло Винницький, а в домі Климкевичів отець дозволив зберігати Святі Тайни. Часто служили Святі Літургії для цих родин о. Іван Лопадчак та о. Петро Городецький¹⁷⁷.

Одним з особливих осередків підпільної УГКЦ був будинок на вулиці Повітряній 119, у якому жила мирянка-катехитка Антоніна Іванівна Бичковська. З 1960 по 1979 рік вона готувала дітей з навколишніх будинків до першої сповіді, яких потім сповідав і уділяв Святе Причастя о. Іван Лопадчак.

Вдячні учениці Надія Бачинська та Леся Миронюк згадували, що підготовка до Сповіді тривала два місяці в неділі і в будні дні. Антоніна Іванівна була дуже доброю, завжди пригощала учнів перед наукою. Це навчання залишило слід у їхніх душах на все життя¹⁷⁸.

В південній частині Левандівки на вул. Бічній Низинній з 1971 до 1985 року діяв активний мирянський осередок в сім'ї Забродських Анни і Володимира. У їхній квартирі служили Святі Літургії о. Іван Лопадчак, о. Василь Вороновський, о. Анатолій Байрак, о. Микола Ревть, о. Герман Будзінський, о. Михайло Винницький, о. Петро Городецький. Вони також ходили на богослужіння до

¹⁷⁵ Голевич О. Інтерв'ю від 23.11.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

¹⁷⁶ Васків О. Спогади про підпілля на Левандівці. // приватний архів автора.

¹⁷⁷ Піх О. Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

¹⁷⁸ Бачинська Н. Інтерв'ю від 10.11.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

Величків, Вернюків, до с. Євфросинії Розалії Заневич, а також до сестер – служебниць, які мешкали на Левандівці¹⁷⁹.

На вулиці Заболотівській, 13 мешкала сім'я Андрія та Зеновії Вернюк. Тут з 1969 р. діяв ще один мирянський осередок. У «домашню церкву» цього подружжя на богослужіння приходило 20-25 людей. Крім жителів Левандівки приходили і мешканці Білогорщі. У домі пані Зеновії найчастіше служив о. Іван Лопадчак, о. Петро Городецький, о. Йосиф Новак, о. Кокоцький. В умовах підпілля зберігалися умови конспірації, старалися не знати багато один про одного, тому часто запам'ятовували тільки імена як священників так і мирян, щоб не видати когось в разі допитів¹⁸⁰. Про дух і зміст тих зустрічей спільноти у підпіллі Вернюк З. згадує: « То було щось надзвичайного, то була підтримка віри. Підтримка нашої нації, нашої Церкви, нашої України. Ми і після Служби Божої молилися і за ворогів, за нас, і за священників, і за тих, що в тюрмах... Молитва, добра порада, десь якогось хворого треба відвідати, такі були часи »¹⁸¹.

Служба Божа була співана, характерною рисою, про яку згадують практично всі учасники підпільних Святих Літургій було те, що всі присутні перед Святою Літургією сповідалися - і дорослі, і діти, а потім всі причащалися, об'єднуючись в одне тіло – спільноту Церкви¹⁸².

Саме Пресвята Євхаристія була головним об'єднуючим фактором, вона творила атмосферу довіри, адже запрошували на Літургії тих кому довіряли.

Святі Літургії у підпіллі на Левандівці відбувалися також у родинах Шеремети, Кунець, Фредини, Піх, Бега, Кандяк, , Величко, Боровець, Завадко та інших.

Крім вже згаданих жінок-мирянок Параскевії Марків, Антоніни Бичковської, Марії Косікової, про яких вже згадувалось вище, з великою посвятою священникам і вірним служили Марія Лещинин, Марія Кунець та Ольга Піх, а також Марія Меньок і Анна Новосад, які дякували у підпіллі та

¹⁷⁹ Забродський В. Інтерв'ю від 6.12.2020 .

¹⁸⁰ Вернюк З. Інтерв'ю від 18.11.1997 / Інтерв'юер Купчик Т. // АПЦ, П-1-1-755.2, 20.

¹⁸¹ Вернюк З. Інтерв'ю від 18.11.1997, 20.

¹⁸² Вернюк З. Інтерв'ю від 18.11.1997, 20.

налагоджувати зв'язки між священниками і мирянами, супроводжували їх у поїздках, часто пізно ввечері, вночі, або раннім ранком. Багато з них належали до Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі: Параскевія Марків, Ольга Піх, Марія Меньок, Анна Новосад. Серед чоловіків-мирян відзначалися Олексій Васьків, Орест Винницький, Семен Матвіїв, Іван Курач, Роман Величко, Володимир Забродський, Петро Климкевич . Двоє з них у 1970-х роках почали навчатися у підпільній семінарії - Олексій Васьків та Іван Курач, а Орест Винницький та Семен Матвіїв були ревними учасниками чоловічої спільноти Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі¹⁸³.

Особливим феноменом у мирянських невеликих спільнотах, про який згадують, незалежно один від одного, всі їх учасники це відчуття родинної близькості, радість зустрічі та натхненна молитва. Як згадувала одна з учасниць підпілля УГКЦ на Левандівці Марія Бега, це була церква любові¹⁸⁴.

В 1960 – 1970-х роках в діяльності спільнот підпільної УГКЦ на Левандівці центральними і найважливішими подіями були зустрічі для Сповіді і спільної участі в Святій Літургії з прийняттям всіма учасниками Пресвятої Євхаристії. Це був центр і джерело сили віри і ласки перемагати страх, і зростати у єдності з Богом, щоб свідчити іншим прикладом свого життя. Такі зустрічі були можливі тільки разом із священником. Душпастирями для спільнот Левандівки в цей період були о. Мирон Прийма, о. Герман Будзінський, о. Михайло Вінницький, о. Іван Лопадчак,, о. Петро Городецький, о. Микола Ревть та деякі інші священники. Всі вони зазнали репресій, і їхня віра була випробувана, маючи такий досвід життя , вони мали авторитет у своїх вірних, яких навчали на перше місце ставити духовні цінності. Ці священники відзначалися жертовністю і відданістю у служінні, ставали прикладом для мирян, серед яких виникали покликання до священства і монашества. Через натхненну діяльність о. Михайла Винницького на Левандівці виникла підпільна семінарія, у якій виховалося багато священників та й майбутніх єпископів.

¹⁸³ Винницький О. Інтерв'ю від 10.12.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

¹⁸⁴ Бега М. Інтерв'ю від 20.10.2016 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

На Левандівці діяли і монаші спільноти сестер - вікенток, сестер – служебниць, сестер – василіянок та сестер - студиток, які допомагали священикам та єпископам, готували дітей до першої сповіді, проводили місії в родинях львів'ян та в селах, супроводжуючи отців.

Численні малі мирянські спільноти відкривали свої доми для зустрічей і богослужінь. А деякі з них активно допомагали священикам у сповненні всіх їх обов'язків. Особливою задіяністю у цьому відзначалися члени спільноти Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі, як жінки так і чоловіки. Серед чоловіків також виникали покликання до священства і вони розпочинали навчання в підпільній семінарії.

Діяльність спільнот УГКЦ на Левандівці була подібна до інших, які діяли в різних містах і селах Галичини в цей період, особливість цього невеликого мікрорайону була в тому, що тут проживали дуже визначні священики, та діяли багато різних спільнот, як мирянських так і монаших.

Розділ 3. Участь греко-католиків Левандівки у процесі виходу УГКЦ з підпілля (1980 – 1990)

3.1. Передумови процесу відродження УГКЦ

Ще в кінці 1930-х років митрополит Андрей Шептицький передбачав можливі часи переслідувань та звертався до священників із проханням освоювати певні світські професії та до мирян, щоб були готові навчати дітей в умовах, коли цього не зможуть робити священники. Ще більше наголошував на цьому, коли в 1939 році радянський режим розпочав наступ на Церкву та атеїстичну пропаганду в школах. Метою тоталітарної держави СРСР було знищення кожного джерела, що поширювало справжні духовні цінності на протигагу комуністичним матеріалістичним ідеям. Таким джерелом в Галичині була передусім УГКЦ, як вже згадувалось у першому розділі. Те, що плани знищити цю Церкву не були зреалізовані зумовлені багатьма факторами. Серед них важливими є:

- Збереження непохитної вірності своїй УГКЦ усіма єпископами на чолі з митрополитом Йосифом Сліпим.

- Стійкість у відстоюванні прав УГКЦ серед монашества і продовження богопосвяченими особами життя згідно складених обітів.

- Підпільна діяльність сотень священників, що залишились вірними і не перейшли до РПЦ.

- Відновлення архипастирської опіки завдяки поверненню в Галичину декількох єпископів в середині 1950-х років та висвячення нових єпископів у 1960-1980-х роках, що уможливило навчання і рукоположення нових священників та координацію діяльності монаших спільнот та їх духовний провід.

- Активність і вірність мирян, що хотіли залишитись в УГКЦ, яка зберігала єдність з Апостольським престолом.

- Діяльність греко-католицької діаспори на чолі з патріархом Йосифом Сліпим у справі відродження УГКЦ в Україні.

- Безперестанна молитва протягом десятиліть з проханням про свободу для УГКЦ, поєднана з жертвуванням терпінь через переслідування.

Всі ці та інші фактори допомогли зберегти Церкву в умовах гонінь, а з настанням більш сприятливих політичних обставин активізувати рух за відновлення її офіційної діяльності.

Повернення прав і свободи УГКЦ було прагненням, змістом і метою для всіх її вірних, як провідників на чолі з митрополитом Йосифом Сліпим, так і для духовенства, монахів і мирян, які продовжували діяльність в катакомбах, в умовах переслідування.

В одному з перших послань, які Йосифу Сліпому вдалося таємно передати з тюрем і таборів до своїх вірних в Україні, він просить Господа, щоб дав нашому народові «зрозуміти вагу святої віри в єдність з Апостольським Престолом» і в те, «що лишень Католицька Церква вповні зберегла від апостольських часів Євангеліє і передання»¹⁸⁵. Саме єдність нашої Церкви з вселенської католицькою Церквою була однією з головних причин для намагань її знищити. Готуючи своїх вірних до часів переслідувань священники наголошували: «де будуть поминати Папу Римського, значить там правдива Церква, там Петра престіл»¹⁸⁶.

В численних посланнях у 1950-і роки та на початку 1960-х років Митрополит закликав зберігати вірність Вселенській Церкві та покаятися і повернути тих, що зреклися своєї Церкви.¹⁸⁷

Митрополит Йосиф звертався з численними листами до різних органів державної влади з вимогою надати УГКЦ права згідно з правом на свободу совісті. Тут слід звернути увагу на лист Митрополита Йосипа Сліпого до Першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного про переслідування та необхідність легалізації УГКЦ в УРСР¹⁸⁸.

Після звільнення митрополит Йосиф, починаючи з участі у Другому Ватиканському Соборі, на різних міжнародних форумах і виступах свідчив, що УГКЦ продовжує діяти в умовах заборони, і переслідування Церкви тривають.

¹⁸⁵ Лист Митрополита Йосифа Сліпого до Архімандрита Климентія. День Свята Вознесіння 1947 рік // Хресною дорогою, 465-471.

¹⁸⁶ Вернюк З. Інтерв'ю від 18.11 1997, 2

¹⁸⁷ Пастирське послання Митрополита Йосифа Сліпого до вірних «Наша Церква» // Хресною дорогою, 510-517.

¹⁸⁸ Хресною дорогою, 540-558.

Зокрема, це були виступи на Папському синоді, на аудієнції у Папи Павла VI, у зверненні до президента Картера, на засіданні трибуналу Академіка Андрія Сахарова та інші¹⁸⁹. Поряд з тим, патріарх Йосиф постійно наголошував, що Львівський псевдособор був неканонічним зібранням і тому радянська влада повинна відновити діяльність Церкви в Радянському Союзі¹⁹⁰.

Натомість тодішній митрополит Львівський і Тернопільський РПЦ Миколай, згадуючи 35-річчя цього Собору назвав свою промову так: «Оцінка Львівського Собору і утопічних планів уніатів на відродження своєї Церкви», у тій промові він заявив: «...на Україні нема уніатської церкви», що було відвертою неправдою.¹⁹¹

У 1973 році за даними уповноваженого Ради в справах релігій при Раді міністрів СРСР К. Литвина тільки у Львівській області проживало 145 уніатських священиків, (70 з них у Львові), та згадується, що 200 бувших монахів і монахинь взято на облік, а далі йдеться про діяльність підпільних монастирів¹⁹². Це була інформація радянських органів, яка була далека від об'єктивності, а все ж стверджувала про її марні намагання знищити цілком УГКЦ.

В середині 1980-х років, особливо з початком перебудови, ініційованої М. Горбачовим на волю з тюрем вийшли українські дисиденти В. Чорновіл М. Горинь, С.Хмара, І. Гель, які очолили діяльність за відновлення загальнолюдських національних та релігійних прав українців, які згодом привели до створення «Народного руху за перебудову». Серед пріоритетів була вимога відновлення легальної діяльності УГКЦ та УАПЦ¹⁹³.

Передвісником відкритих виступів за свободу УГКЦ стало створення у вересні 1982 р. Комітету захисту Української Католицької Церкви. До її складу увійшли Й. Тереля, ієромонах Герман Будзінський, С. Петраш-Січко. Першим

¹⁸⁹ Хресною дорогою, 582-583, 586, 588-591.

¹⁹⁰ Хресною дорогою, 597.

¹⁹¹ Уривок із промови Митрополита Львівського і Тернопільського Миколая... Львів, 16 травня 1981 р. // Хресною дорогою...601-603.

¹⁹² Сергійчук В. *Нескорена Церква*, 429-433.

¹⁹³ Маслій О. *Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині (1946-1989 рр.)* Дисертація канд. іст. наук., Прикарпатський Національний Університет 2016, 148.

головою комітету став Йосиф Тереля, який вже через кілька місяців був заарештований, його замінив Василь Кобрин, який також був ув'язнений у листопаді 1984р.¹⁹⁴

В липні 1983 р. Комітет надіслав лист до МВС УРСР з вимогами ми припинити антикатолицьку пропаганду, не перешкоджати реєстрації громад Католицької Церкви. Вони також намагалися розробити механізм легалізації УГКЦ. Йшлося, зокрема, про повернення храмів, відкриття католицьких навчальних закладів, повернути друкарні, розслідувати діяльність КДБ та репресивної психіатрії¹⁹⁵. Отець Герман Будзінський був секретарем цієї організації, а треба сказати, що він мав великий досвід написання листів на захист нашої Церкви до різних інстанцій.

Від імені Комітету видавався вісник «Хроніка Католицької Церкви в Україні», який передавався на Захід і інформації з нього озвучувало радіо «Свобода». Таких вісників було видано 14¹⁹⁶.

Через арешти очільників Комітету він не зміг функціонувати, а самі арешти свідчили, що його діяльність викликала миттєвий спротив з боку органів державної влади.

Важливим фактором, що сприяв захисту прав переслідуваних греко-католиків стало обрання в 1978 р. Івана Павла II очільником Апостольського престолу в Римі. Папа Іван Павло II з великою пошаною відносився до Патріарха Йосифа Сліпого та висловлював підтримку греко-католикам.

3.2. Особливості діяльності спільнот УГКЦ на Левандівці у 1980-х роках

3.2.1. Формування священичих та монаших покликань

Пошук та виховання осіб, покликаних до монашого та священичого стану, розпочата о. Михайлом Винницьким тривала і у 1980-х роках. У цей час

¹⁹⁴Пульс А. *Єромонах студійського уставу Герман (Будзінський). Душпастир і борець за права та свободи Католицької Церкви*. Магістерська робота, УКУ ФБФ, 53.

¹⁹⁵Мартирологія Української церкви Т.2, 664-665.

¹⁹⁶Бублик Т. *Участь Греко-Католицького Мирянства у русі за легалізацію УГКЦ: на прикладі діяльності Комітету захисту УКЦ (середина 1980-х - початок 1990-х рр)*., 305.

продовжували свою підготовку до священства серед інших і мешканці Левандівки Іван Курач та Олексій Васьків.

Як вже було згадано, в домі Івана Курача активно діяла підпільна семінарія і він сам був її учасником. Олексій Васьків починав навчання в одній групі з ним, та згодом вони навчалися у різних менших групах.

Отець Олексій Васьків у 1962 році пішов до війська, а в 1965 в грудні повернувся. В січні 1966 р. почав працювати на керамічному заводі, і тут закінчив вечірню школу.

В дитинстві та підлітковому віці читав багато релігійної, зокрема «Місіонар», і політичної літератури, з історії України, яку переховували і передавали з рук в руки. Хотів щось зробити для свого народу, можливо, стати військовим, але для отця було принциповим не вступати в комсомол і партію, тому вища освіта в той час для нього була неможливою¹⁹⁷.

Під час служби у війську в цілому полку (а це близько 1500 чоловік) було троє солдат, які не належали до комсомолу, і серед них Олексій Васьків. Політрук всі три роки служби намагався переконати стати комсомольцем, а потім вже наприкінці служби пропонував вступити в партію. Тоді ж Олексій Васьків мав випадок, коли потрібно було засвідчити свою віру. Під обкладинкою документів він носив медалик Матері Божої Непорочного Зачаття, який йому дала мама. Коли одного разу цей медалик помітив командир, майбутнього отця викликали на площу перед цілим полком, щоб принизити через те, що вірить у релігійні пережитки. Однак отець перед усіма визнав, що вірить в Бога, і просив віддати йому медалик-дарунок мами. Але, на жаль, той медалик йому так і не повернули.¹⁹⁸ Олексій Васьків, коли оселився на Левандівці, спочатку жив на квартирі, а потім у гуртожитку від керамічного заводу. Він не ходив до Православної церкви, виходячи з того факту, що це Церква, толерована і підтримана атеїстичною державою, в якій переслідують віруючих і греко-

¹⁹⁷ Васьків О. (о. Олексій). Інтерв'ю від 15.08.1998 / Інтерв'юєр Купчик Т. // АПЦ, спр. П-1-1-811.3, 4.

¹⁹⁸ Васьків О.(о Олексій). Інтерв'ю від 15.08.1998, 5.

католики перебувають в катакомбах¹⁹⁹. Пізніше він дізнався і про конкретні факти, як ця РПЦ служила державі, як священики доносили в КДБ на своїх вірних, зраджуючи Тайну Сповіді²⁰⁰. Про підпільних священиків Олексій Васьків дізнався від батька. Деякі з них, що повернулися з Сибіру або змогли тут переховуватись приїжджали у Подільці, Задністряни, Чайковичі, і тут здійснювали духовну опіку греко-католиків. Серед них були о. Михайло Залізник, о. Василь Вороновський, о. Петро Городецький, який потім став наставником о. Олексія та о. Богдан Смук.

Приїжджаючи додому, майбутній отець деколи брав участь у цих Святих Літургіях, а потім на Левандівці дізнався про о. Михайла Винницького і почав постійно ходити в його дім на Святі Літургії, і не тільки в неділю, але і в будні. У цей час в отця виникло бажання вчитися, щоб стати священиком. Про це він сказав о. Винницькому. Отець Михайло спочатку порадив ще подумати, щоб утвердитися в своєму рішенні. І через рік Олексія Васьківа призначили в групу приблизно з 15 чоловіків, які мали зустрічі 1-2 рази на місяць і проходили початковий період підготовки до священства. Передусім на цих зустрічах учасники молилися Часослов, вивчали Вечірню, Утреню, церковне правило. Збиралися в різних домах чи квартирах, щоб уникнути виявлення органами безпеки. Наставником тієї групи був о. Володимир Сухий. В цій групі підготовки підготовка тривала довго, дехто з учасників займався і до 5 років. Олексій Васьків в цей час познайомився з о.Петром Городецьким, який також жив на Левандівці, і розповів йому про своє бажання бути священиком, а тоді о. Петро зустрівся з владикою Володимиром Стернюком і розповів йому про наміри Олексія Васьківа. За порадою Владики він мав залишити групу, до якої належав дотепер та почати навчання в іншій. Для майбутнього о. Васьківа це було велике випробування, однак він послухав раду владики, і тоді почалися заняття з викладачами богословських предметів.

¹⁹⁹Васьків О. Інтерв'ю від 15.08.1998, 32.

²⁰⁰Васьків О. Інтерв'ю від 15.08.1998, 33.

Спочатку отець слухав моральне богослов'я разом з групою, яка вже закінчила навчання, і у ній цей предмет слухали також двоє вже висвячених священників – о. Богдан Смуk та о. Михайло Гуньовський, а також Михайло Сивенький і Дмитро Карабін. Олексій Васьків рік займався у цій групі²⁰¹.

Історію Церкви викладав о. Степан Здобилияк. Вчилися по конспектах, книжок не було. Іспит з катехизму приймав о. Зубрицький. Екзамен здавали у владика Володимира Стернюка. Догматику викладав о. Герман Будзінський.

На той час в Олексія Васьківа, який одружився у 1967р. вже було троє маленьких дітей, і працював отець в три зміни. Після арешту о. Винницького у 1975 р., Олексій Васьків разом з сім'єю почав відвідувати Святі Літургії в домі о. Германа Будзінського і продовжував навчання у підпільній семінарії. Отець Олексій згадував, що в той час у нього була дуже сильна віра, яка перемагала страх, і також надія, що скоро настане свобода нашої Церкви, і тому не дивлячись на небезпеки, старались вчитися і працювати щоб наша Церква далі жила²⁰².

У 1980-х роках виникли покликання до священства і монашества ще в двох мешканців Левандівки – Ореста Фредина та Івана Мамчака. Їхні шляхи до священства були різними. Об'єднувало їх те, що були ровесниками, вчилися в одній школі, а потім у культосвітньому училищі, далі проходили службу в Радянській армії (тут вже в різних частинах)²⁰³.

Об'єднувало обох юнаків і те, що мали дуже побожних матерів, як вже згадувалось вище, Анна Фредина з середини 1960-х років брала участь в житті підпільної УГКЦ і часто разом з дітьми приходила на богослужіння в домі о. Германа Будзінського, та в них вдома і в домах інших греко-католицьких родин Левандівки. Катерина Мамчак щонеділі та в свята разом зі своїми трьома синами ішла на Святу Літургію до храму св. Андрія, що належав тоді РПЦ.

Після повернення з армії Іван Мамчак працював на заводі «РЕМА» і тут на його зростання у вірі мав один з робітників, який був добрим, порядним

²⁰¹ Васьків О. (о. Олексій). Інтерв'ю від 15.08.1998, 9.

²⁰² Васьків О. (о. Олексій). Інтерв'ю від 15.08.1998, 10, 20.

²⁰³ Мамчак І. (о. Ілля). Інтерв'ю від 6.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

християнином і вільно говорив про віру, заохочений його прикладом Іван почав читати Святе Письмо, яке отримав від батькового брата. В цей час вони з Орестом Фрединою почали ходити на богослужіння до костела. Про підпілля Орест Фредина поки що не розповідав своєму товаришеві²⁰⁴. Коли в Івана Мамчака з'явилося бажання серйознішої Сповіді, в костелі зробити це через певні обставини не вдалося. Тоді Орест Фредина запропонував звернутися до підпільного священика, а саме до о. Германа Будзінського, а сповідь була особливою і також мала важливе значення для формування покликання.

Орест Фредина не думав, про те, що буде колись священиком, хотів стати лікарем і рятувати людей, і цьому посвятити життя, не одружуватись. Коли йому після кількох спроб не вдалось поступити в медінститут (в той час потрібні були гроші або зв'язки), тоді прийшло покликання вчитися на священика. В цей час Орест Фредина познайомив Івана Мамчака з о. Петром Городецьким, який запросив їх дякувати, читати Апостол і далі вчитися в підпільній семінарії²⁰⁵. Отець Петро давав читати хлопцям книжки релігійні, а потім вони почали вивчати Катехизм Шпіраго. Сама підготовка до священства, передусім, була практична через участь в житті підпільної Церкви, семінаристи бачили як отець служив Літургії, готував молодят до шлюбу, хрестив, посвячував доми.

Пізніше о. Петро привів їх до Митрополита Володимира і він благословив їх на навчання. Це був 1985 рік. Перші лекції були в о. Германа, який викладав історію Церкви Вселенської і Української, о. Богдан Білінський навчав моральної богослов'ї, а іспит з цього предмету приймав о. Василь Михайлюк ЧНІ. Викладачами були також о. Євген Бойко, о. Кость Панас²⁰⁶.

Отець Герман викладав також основи догматичного богослов'я, які він перекладав з латинської мови²⁰⁷. Як згадував о. Орест Фредина, на його формування як майбутнього священика мав вплив приклад підпільних священиків, особливо о. Євстахія Смаля, о. Василя Вороновського і, звичайно о.

²⁰⁴Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999 / інтерв'юер Підківка І. // АПЦ, спр.П-1-1-1090.

²⁰⁵ Мамчак І. (о. Ілля). Інтерв'ю від 6.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

²⁰⁶ Мамчак І. (о. Ілля). Інтерв'ю від 6.10.2020.

²⁰⁷ Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999, 23.

Петра Городецького. Він розповідав, що о. Петро вмів розмовляти з людьми і вони його любили дуже, шанували²⁰⁸.

Закінчення навчання Івана Мамчака та Ореста Фредини випало на час виходу з підпілля і останні лекції вони вже слухали в Преображенській церкві. Тут вони мали можливість слухати лекції викладачів з діаспори, наприклад, о. Петро Галадза викладав Літургіку.

В другій половині 1980-х років в родинях греко-католиків виникали і покликання до монашого служіння серед дівчат. Так з родини Забродських одна з дочок стала сестрою в згромадженні Сестер Служебниць. Ця родина під час підпілля мала зв'язок із сестрами цього згромадження, що проживали на Левандівці. Зараз це сестра Анастасія Забродська²⁰⁹, а найстарша дочка Ольги Піх, духовної доньки о. Михайла Винницького та активної учасниці Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі, стала сестрою згромадження сестер-катехиток св. Анни²¹⁰.

3.2.2. Рукоположення нових священиків

У листопаді 1982 року владика Володимир Стернюк висвятив на дияконів о. Олексія Васьківа, о. Миколу Притулу, та о. Івана Курача, а 9 травня 1983 року вони отримали єрейське рукоположення. Священічі свячення відбулися в Брюховичах в домі о. Валерія Трояна. Про свячення ніхто не знав, крім дружин і батьків²¹¹.

Надалі, щоб їздити служити в селах, отець просив благословення єпископа, і тоді хрестив, вінчав, сповідав, служив Святі Літургії у рідному селі Подільці, а також у Сусолові, Задністр'янах, Мостах, Березці, Добротворі, Мостиськах, Старяві, в селах Перемишлянщини та інших місцевостях²¹². Дякувала з Отцем його

²⁰⁸ Фредина О. Інтерв'ю від 26.11.1999, 25.

²⁰⁹ Забродський В. Інтерв'ю від 6.12.2020 / інтерв'юєр Гривна Л. // приватний архів автора.

²¹⁰ Піх О. Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юєр Гривна Л. // приватний архів автора.

²¹¹ Васьків О. (о Олексій). Інтерв'ю від 15.08.1998 / Інтерв'юєр Купчик Т. // АПЦ, спр. П-1-1-811.3, 17.

²¹² Васьків О. Інтерв'ю від 15.08.1998, 18.

дружина Володимира, а пізніше і старші сини Юрій або Петро. Дружина пекла просфори для Святої Літургії. Переслідування з КДБ отець не зазнавав²¹³.

В сім'ї о. Олексія щодня була спільна молитва батьків і дітей. Як йшли до когось на богослужіння, дітей брали з собою. Отець підкреслював, що в підпіллі завжди перед Святою Літургією всі сповідалися і потім приймали Святе Причастя, і що в тих спільнотах був такий сильний дух молитви, що давав надію: перед такою молитвою ніяка сила не встоїть. На Святі Літургії приходили і діти, тому після її закінчення ще були навчання, перед вінчанням також обов'язково була коротка наука. В кінці 1970-х років отець їздив в Польщу і привозив звідти медалики, хрестики і маленькі молитовники.²¹⁴

Головна засада отця при вихованні дітей була: говорити їм правду, довіряти і відверто визнавати свою віру. Діти отця Олексія не вступали ні в піонери, ні в комсомол, і через це зазнавали принижень в школі, а коли отця викликали до школи, він відстоював свою думку щодо духовних цінностей, доводив учителям що Бог є, він вірить в нього і так навчає своїх дітей.

Під час праці на керамічному заводі о. Олексій Васьків виступав на захист прав робітників, реагував на несправедливе поводження з ними. У 1983 році отець організував звернення до різних інстанцій в Києві через затримку будівництва будинку для робітників заводу. Отець також маючи 4 дітей стояв на черзі, зверталися і у міністерство, Верховну Раду, а потім і в ЦК партії. І все ж вдалося відстояти справедливість і будинок збудували²¹⁵.

Коли зменшували зарплату, знімали доплату за шкідливість, при тому, що умови праці не змінювалися, отець організовував протести. І навіть комісія з Москви приїжджала, і людям все такі повернули зарплати²¹⁶. Але, як наслідок отець мусів звільнитися з заводу, це було в грудні 1988 р., і тимчасово влаштуватися на роботу в котельні, але тут отець працював недовго, бо вже у 1989 р. Церква почала виходити з підпілля.

²¹³Васьків О. Інтерв'ю від 15.08.1998, 19.

²¹⁴Васьків О. Інтерв'ю від 15.08.1998, 21.

²¹⁵Васьків О. (о. Олексій) .Інтерв'ю від 15.08.1998 /інтерв'юер Купчик Т. // АПЦ, спр.П-1-1-811.3, 14.

²¹⁶Васьків О Інтерв'ю від 15.08.1998, 13.

Коли отець не мав доступу до Служби Божої, слухали всією сім'єю радіо «Ватикан». І короткий час також на початках, поки не знав підпільних священиків, ходив до катедри і там сповідався, але потім навчав людей, щоб через ці Літургії в католицькому обряді вони не втратили свою національну і релігійну ідентичність²¹⁷. Особливою подією для о. Олексія стала Свята Літургія на горі біля церкви Михаїла і багатолюдний похід вулицями міста на захист прав УГКЦ 17 вересня 1989 р. В цьому поході взяло участь близько 20 підпільних священиків, серед них о. Олексій. Найщасливішим днем у житті вважав день, коли висвятили на священика і отець зміг працювати для людей, а другий – то цей похід, коли отець пішов у цьому поході в священичому одязі серед тисяч людей і зрозумів що наша Церква буде мати свободу.

Про служіння у підпіллі о. Івана Курача, який був рукоположений на священика одночасно з о. Олексієм Васьківим, у своїх спогадах так згадував о. Орест Фредина: «Він вставав дуже рано, вдосвіта, молився Часослов, тоді правив Святу Літургію. Вся його родина вставала і служилася Свята Літургія. Тоді йшов на працю. І тоді дуже часто бувало ввечері, якщо була якась потреба, що його десь люди просили чи відправити Службу Божу, чи сповідь, він тоді йшов, а додому ввечері приходив і знову молився. Для мене то був приклад такої вірності Богові. Він для себе фактично не мав часу»²¹⁸.

Глибинною причиною свого покликання о. Іван Курач вважав молитву матері, яка від раннього дитинства просила Бога, щоб її син став священиком. Коли о. Іван Курач був висвячений на священика, то пріоритетом для нього було служіння Богові. Він був дуже цьому відданий. Отець був пунктуальний і вважав, що краще когось почекає навіть годину, аніж має спізнитися²¹⁹. Особливою рисою о. Івана було дуже велике милосердя до потребуючих, бідного ніколи не відпустив без допомоги, навіть коли йшлося про жебраків на вулиці. Дружина деколи докоряла отцю через це, кажучи, що вони можуть ті гроші пропити. Отець

²¹⁷ Васьків О Інтерв'ю від 15.08.1998, 29.

²¹⁸Фредина О. (о. Орест) Інтерв'ю від 26.11.1999 / інтерв'юер Підківка І. // АПЦ, П-1-1-1090.

²¹⁹Курач І. Інтерв'ю від 3.12.2020 / інтерв'юер Гривна Л.// приватний архів автора.

відповідав що його справа дати милостиню за словом Ісуса, а далі то вже справа тієї людини. Після смерті Наталії та Миколи Гринчишиних, сім'я яких була дуже близька із родиною Курачів в час підпілля, о. Іван часто відвідував і допомагав їхній доньці. Отець Іван був добрим сповідником, про що з вдячністю згадують його парафіяни²²⁰. Подібно як і о. Олексій Васьків, о. Іван навчав своїх дітей, яких у нього було четверо, на перше місце ставити віру в Бога і вірність Йому. Тому діти сім'ї Курачів не вступали ні до піонерської, ні до комсомольської організації. Отцю вдалося переконати директора школи, що його діти мають на це право²²¹.

Крім щоденної Святої Літургії вдома, отець відправляв богослужіння в родинях Левандівки, найчастіше в домі Гринчишиних, а також в селах Перемишлянщини: Плетеничах, Малому Полюхові, Ладанцях, Брикун, у яких отець душпастирював і після виходу нашої Церкви з підпілля.

3.3. Участь священників, монахів та мирян Левандівки в подіях виходу УГКЦ з підпілля.

Греко-католики Левандівки, як і всі інші учасники Катакомбної Церкви, сподівалися, що врешті-решт УГКЦ буде вільною і зможе діяти легально. Тому багато з них взяли безпосередню участь у подіях, пов'язаних з боротьбою за легалізацію Церкви. Важливу роль відіграв, вже згаданий о. Герман Будзінський, секретар Комітету захисту УКЦ ще з 1982 року. Оскільки на той час отець був душпастирем багатьох мирян Левандівки, то деякі з них стали активними учасниками діяльності цієї організації, передусім це стосується Параскевії Марків. У час діяльності підпільної УГКЦ ця працівниця керамічного заводу залучила багато осіб до спільноти греко-католиків на Левандівці (серед них Олексій Васьків). Вона знала багатьох священників і мала теж безпосередні зв'язки з родинами, які готові були відкривати свої доми для підпільних богослужінь. Окремі родини Левандівки, що брали участь у житті підпілля на

²²⁰Курач І .Інтерв'ю від 3.12.2020.

²²¹Курач І .Інтерв'ю від 3.12.2020.

Левандівці могли не знати одні про одних, але всі вони знали Параскевію Марків. А вона, узгоджуючи потреби вірних, можливості священників, організувала богослужіння²²².

В діяльності Комітету Параскевія виконувала також роль зв'язкової, і вона перевозила інформацію про підпільну УГКЦ в Україні та вісники «Хроніки католицької церкви в Україні», підготовлені членами Комітету, до Москви, звідки вони передавалися на Захід. Квартира цієї жінки на вул. Сяйво була місцем зустрічі учасників руху, спрямованого на захист Церкви та її легалізацію. Тут часто перебували Йосиф Тереля, Василь Кобрин, о. Матей Гаврилів, а після звільнення в середині 1980-х років українські дисиденти В'ячеслав Чорновіл, Михайло Горинь, Іван Гель. У цих зустрічах брав участь о. Олексій Васьків, а в його квартирі друкувалися матеріали до Вісника²²³.

Підготовка до святкування 1000-ліття Хрещення України-Русі активізувала боротьбу за свободу діяльності УГКЦ. Так, 4 серпня 1987 року папі Римському Іванові Павлові II була надіслана «Заява духівництва катакомбної УГКЦ напередодні ювілею 1000-ліття хрещення України». У цій заяві було висловлено прохання до папи сприяти всіма можливими способами справжній легалізації Української Католицької Церкви в СРСР, і також повідомлено про «вихід певної частини Української Католицької Церкви з підпілля». Заяву підписали два єпископи: Павло Василик та Іоан Семедій, кілька монахів і монахинь і 23 священники, серед яких бачимо підписи Григорія Будзінського, Івана Лопадчака, Михайла Винницького, Йосипа Новака та Михайла Гавриліва, які душпастирювали у підпіллі на Левандівці²²⁴.

У 1987 р. головою Комітету захисту УКЦ став Іван Гель (секретарем залишився о. Герман Будзінський), а в 1988 р. цей комітет створив інформаційний часопис «Християнський голос», а також в цьому часі почався збір підписів під вимогою відновлення прав УГКЦ та її легальної діяльності. Комітет також продовжив

²²² Добровецький А. Інтерв'ю від 26.11.2020.

²²³ Васьків О. Спогади про підпілля на Левандівці . 25.10.2009.//приватний архів автора.

²²⁴ Заява духівництва катакомбної УГКЦ напередодні ювілею Тисячоліття Хрещення України / Хресною дорогою, 612-613.

передавати на Захід інформацію, яка підтверджувала, що УГКЦ продовжує діяти і надалі є переслідуваною²²⁵.

У 1988 р. зростає кількість відкритих богослужінь у селах і містах. Найбільш урочистими і масовими стали Святі Літургії у Грушеві і Зарваниці у липні 1988 р. з нагоди святкування 1000-ліття Хрещення Русі-України, які зібрали тисячі греко-католиків. Ці заходи допомагали віруючим подолати страх перед репресіями²²⁶.

Навесні 1989 р. три владика катакомбної УГКЦ та четверо священників приїхали в Москву і вимагали зустрічі з керівництвом СРСР в справі легалізації переслідуваної Церкви. Коли їм було відмовлено у такій зустрічі, вони розпочали голодування, через три дні їх прийняли. Хоча розмова не отримала позитивних результатів, голодування привернуло увагу журналістів з різних країн світу і привело до поширення інформації про нашу Церкву і її змагання за припинення переслідувань та відновлення прав греко-католиків²²⁷.

Після цієї події, голодування на Арбаті в Москві розпочали представники священства, монашества та мирян підпільної УГКЦ з вимогою її легалізації. Серед голодуючих в знак протесту вірних УГКЦ була і сестра Марія (Анна Андрусак) зі спільноти сестер-служебниць, що проживали на Левандівці²²⁸. А пожертви зібрані для організації побуту учасників голодування в Москві возила мирянка Параскевія Марків²²⁹.

У 1989 р. прилюдні богослужіння розпочалися у Львові біля колишнього монастиря Кармелітів (теперішнього храму св. Архистратига Михаїла). Спочатку це були тільки молебні перед дверима закритого храму, який молилася невелика група молоді, серед яких була сестра-служебниця Любомира Надич (яка в той час мешкала на Левандівці) та сестра Марта Козак. Коли людей почало збиратися більше, відважилися і запросили о. Івана Лопадчака, щоб служити

²²⁵Маслій О. Чернечі згромадження УГКЦ в Галичині (1946 – 1989), 150.

²²⁶Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму мітингової демократії* / Наукові записки Національного університету Острозька Академія. Серія Історичне релігієзнавство, 2014 вип. 10,

²²⁷ *Українські владика в Москві // Хресною дорогою*, 614-615.

²²⁸Маслій О. *Чернечі спільноти УГКЦ в Галичині (1946 - 1989)*, 153.

²²⁹ Курач М. Інтерв'ю від 16.09.2020 / інтерв'юер Гривна Л.// приватний архів автора

Святу Літургію. Все необхідне для відправи Святої Літургії сестра Любомира з благословення настоятеля брала з монастиря: «ризи, фелон, чашу, частички, ілітон, рушнички, а також обрус та ікону». Стіл приносили жителі із сусідніх до храму будинків²³⁰.

Так протягом двох місяців о. Іван Лопадчак щонеділі очолював богослужіння, на котрих збиралося все більше людей. З травня 1989 року до цих щонедільних Святих Літургій приєднувалися нові вірні, а підготовлені сестрами різних згромаджень діти відкрито приступали до Урочистого Святого Причастя²³¹.

17 вересня 1989 року, у 50-ту річницю захоплення Галичини радянськими військами, т. зв. «визволення», з цієї гори розпочався Святою Літургією похід з вимогою свободи для УГКЦ. Серед священників (яких взяло участь 21) був майбутній парох храму св. ап. Андрія та сщмч. Йосафата о. Олексій Васьків. За підрахунками у цьому поході взяли участь близько 250 тисяч людей. Після цього походу, фото і відео матеріали якого були опубліковані в численних видання за кордоном та передані папі Іванові Павлові II, радянський міф про те, що УГКЦ не існує, був ще раз наглядно спростований²³². В цьому поході взяли участь численні греко-католики Левандівки, як монахи так і миряни.

А 28 жовтня 1989 р. перша парафія Львова на чолі з о. Ярославом Чухнієм звернулись до всіх католиків світу, всіх християн, всіх «людей доброї волі» і заявили, що виходять з РПЦ і переходять в лоно УГКЦ. Під цим зверненням 8 тисяч підписів парафіян храму Преображення та Комітету захисту УГКЦ²³³.

З цього часу в храмі Преображення Господнього розпочались цілодобові чужання, щоб не допустити повторного захоплення храму РПЦ. У цих молитвах

²³⁰ Надич Г. Інтерв'ю від 30.11.2007 / інтерв'юер Пітулик Д. // АПЦ, П-1-1-1891.

²³¹ Надич Г. Інтерв'ю від 30.11.2007, 10.

²³² Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму « мітингової демократії » (1988 – 1989 рр.)* // Наукові записки національного університету « Острозька академія », серія « Історичне релігієзнавство ». 2014, вип. 10, 49. // [Bublyk_istor_religiezn_Vyp_1.pdf](#)

²³³ *Звернення парафіян Преображенської церкви у Львові до всіх католиків світу 28 жовтня 1989 року* // Сергійчук В. *Нескорена церква*. Київ 2001, 456-457.

брали участь монахині і миряни спільнот Левандівки, серед інших с. Єфросинія (Розалія Заневич)²³⁴, Ольга Піх, Марія Бега, Володимир Забродський та інші²³⁵.

В цей час греко-католики усіх Західних областей України ставили свої підписи під вимогою до державних органів дозволити офіційну діяльність УГКЦ та реєстрацію її громад. Було зібрано близько 120 тисяч підписів, збір підписів організував Комітет захисту УКЦ.

Зрештою, напередодні історичної зустрічі М.Горбачова та папи Івана Павла II, яка мала відбутися 1 грудня в Римі, Рада справах релігій при Раді Міністрів УРСР офіційно дозволила реєстрації громад греко-католиків. Рішення було прийняте 20 листопада 1989 р.²³⁶.

Вже на початку грудня 1989 р. бажання повернутися до греко-католицької Церкви висловили і парафіяни храму св. ап. Андрія на Левандівці.

3.4. Повернення храму св. Андрія та сщмч. Йосафата греко-католикам та повернення парафії у лоно УГКЦ.

Серед парафіян храму св. Андрія РПЦ були жителі Левандівки, які належали до спільноти УГКЦ з часу створення парафії і до 1946 р. Вони та інші парафіяни, бачачи процеси, які відбуваються, спрямовані на відновлення офіційної діяльності УГКЦ та заохочені прикладом громади храму Преображення Господнього, вирішили свою парафію і храм повернути в УГКЦ.

Для цього 16 листопада 1989 р. частина парафіян, в тому числі члени церковної двадцятки, звернулись до митрополита Володимира Стернюка та уповноваженого Ради у справах релігій по Львівській області з проханням вважати їх греко-католиками та призначити священника для духовної опіки над цією парафією²³⁷.

²³⁴ Сало С. *Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого. Нариси з історії*, 318.

²³⁵ Піх О. Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юєр Гривна Л. // приватний архів автора.

²³⁶ Заява Ради в справах релігій // Сергійчук В. *Нескорена церква*, 457-458.

²³⁷ Звернення від парафіян церкви святого Андрія Первозванного у Львові по вулиці Повітряній // Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.

На зборах парафіян церкви св. Андрія на Левандівці, на яких були присутні всі члени церковної двадцятки і понад 500 парафіян, два священники РПЦ, настоятель Василь Дубовий та священник Степан Габардин. Було порушено питання про перехід церковної громади на Левандівці із РПЦ до УГКЦ. За проголосували всі присутні парафіяни, крім одного²³⁸.

Слід зазначити, що парафіяни Левандівки спочатку зустрічались з о. Михайлом Винницьким в надії, що він зможе заопікуватись парафією. Однак о. Михайло відмовив, оскільки він монах і має слухати своїх настоятелів і порадив звернутися до о. Олексія Васьківа²³⁹.

Отець Олексій також відповів, що сам не може приймати такі рішення і це має вирішити митрополит Володимир Стернюк. Оскільки на той час у Львові було небагато греко-католицьких священників, то вл. Стернюк призначив душпастирем на Левандівку о. Олексія Васьківа. Першим богослужінням, яке відслужив у храмі св. Андрія о. Олексій 12 грудня 1989 р. була вечірня напередодні храмового празника²⁴⁰. З часу, коли тут востаннє служив греко-католицький священник пройшло майже 43 роки. Отець Олексій пропонував священнику РПЦ Степану Габардину підтримати своїх парафіян та разом з ними перейти до УГКЦ, однак він після певних вагань відмовився це зробити. В храмовий празник 13 грудня вперше після багатьох десятиліть переслідувань, Святу Літургію у храмі св. Андрія відправляли священники, що отримали рукоположення у катакомбний період діяльності УГКЦ. Це були о. Богдан Смука, о. Олексій Васьків та о. Микола Притула²⁴¹.

11 грудня 1989 р. на ім'я голови Залізничного райвиконкому В. Г. Пахольчука була спрямована «заява із проханням повернути греко-католикам тимчасово незаконно захоплений в 1946 р. Російською православною церквою храм Святого Андрея, що знаходиться в селищі Жовтневому по вулиці

²³⁸Протокол складений від 3.12.1989р. про те, що цього числа відбулися збори парафіяни церкви Святого Андрея сел. Левандівки м. Львів // Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.

²³⁹Піх О. Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

²⁴⁰Васьків О. (о. Олексій) .Інтерв'ю від 15.08.1998 /інтерв'юер Купчик Т. // АПЦ, спр.П-1-1-811.3, 34-35.

²⁴¹Васьків О. Інтерв'ю від 15.08.1998, 34-35.

Повітряній м. Львова». Ця заява також була складена від імені 500 осіб-парафіян і церковної двадцятки, а в травні 1990 р. було повторне звернення у Залізничний райвиконком з проханням зареєструвати церкву св. Андрія як греко-католицьку. При цьому до заяви було додано книгу пожертв жителів Левандівки для побудови храму св. Андрія, яку зберегла в своєму домі пані Стецик і тепер ця книга стала юридичною підставою для повернення храму його справжнім власникам²⁴².

У перший час після повернення парафії св. Андрія у лоно УГКЦ не вдалося уникнути і міжконфесійних суперечок. Так на початку Великого Посту 1990 р. о. Степан Габардин хотів повернути храм православної громаді. Зустріч учасників двох сторін конфлікту розпочалася зі звинувачень, що православним несправедливо забрали храм, та потім з допомогою молитви і закликів о. Олексія до діалогу, ситуацію вдалося врегулювати²⁴³. Храм залишився у користуванні греко-католиків, які становили абсолютну більшість в громаді Левандівки на той час.

В перші тижні і місяці легального служіння в парафії було дуже багато душпастирської праці. Хрестини, шлюби, великі черги до сповідальниці, навчання, одразу ж, навесні 1990 р., розпочалася катехизація. Була створена молодіжна спільнота. Як згадував о. Олексій, вони разом з о. Богданом сповідали в неділі і свята цілими днями.²⁴⁴ Спочатку, в 1990р ці два священики служили для двох спільнот: храму св. Андрія і Йосафата та майбутньої парохії святих Володимира і Ольги, де богослужіння відбувались на місці побудови храму під відкритим небом. В цей час була повернута історична назва храму на Левандівці, надана при його закладанні, яку змінили при передачі в РПЦ. Тоді із назви було вилучено згадку свмч. Йосафата, мученика за єдність Вселенської Церкви. 29 травня 1991 р. о. Олексій був іменований парохом парафії св. Андрія і Йосафата міста Львова.

²⁴²Голові Залізничного райвиконкому від громадян українського греко-католицького обряду Левандівки м.Львова. Заява від 24.05.1990 р.// архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.

²⁴³ Васьків О. Інтерв'ю від 15.08.1998, 35.

²⁴⁴ Васьків О. Спогади про підпілля на Левандівці. 25.10.2009 // приватний архів автора.

Підсумовуючи вище сказане, можемо ствердити, що у 1980-ті роки спільноти греко-католиків, що діяли на Левандівці в підпіллі, продовжували свій розвиток. В 1983 році було висвячено два нові священики о. Олексій Васьків та о. Іван Курач, які розпочали своє навчання ще в 1970-х роках. Водночас, в середині 1980-х років почали формуватися нові священичі покликання: Івана Мамчака та Ореста Фредини, вихователем яких був о. Петро Городецький. Та монаші покликання Галини Піх та Анастасії Забродської. Греко-католики Левандівки з різних спільнот були задіяні у процесах, пов'язаних із виходом нашої Церкви з підпілля, беручи участь в діяльності Комітет захисту УКЦ, масових богослужіннях, голодуванні в Москві та домоглися того, що Левандівська парафія та храм Святого Андрія одними з перших повернулися в УГКЦ.

ВИСНОВКИ

Греко-католицька парафія на Левандівці виникла в 1931 році внаслідок відокремлення частини громади Архикатедрі св. Юрія і стала самостійною. У перші десятиліття після створення парафії у ній відбувалось насичене релігійне життя, пов'язане також з діяльністю культурних, просвітницьких та економічних товариств, які тут діяли. Парафіяни Левандівки брали участь у заходах, які були організовані у Львівській Архиепархії, зокрема, прощах, місіях, святах, урочистих походах. Особа пароха Мирона Прийми була будуючим зразком для вірних храму св. Андрія і сщмч. Йосафата. Формування і розвиток парафій був перерваний через захоплення Галичини радянськими військами та початком репресій щодо УГКЦ, який привели до арешту о. Мирона Прийми та порушення діяльності сформованих структур Церкви та її інституцій, як центральних, так і тих що діяли на окремих парафіях.

Після Другої Світової війни УГКЦ з ініціативи органів держбезпеки, при допомозі РПЦ та Ініціативної групи на чолі з о. Гавриїлом Костельником була ліквідована. З 1946 року храм св. Апостола Андрія і сщмч. Йосафата був конфіскований і греко-католики не мали можливості продовжувати релігійне життя у спільноті, сформованій у 1920-1930 рр. ХХ ст. Духовенство та вірні УГКЦ, які уникнули арештів та заслань, були змушені пристосовуватися до нових умов існування. Вони почали формувати церковні структури в підпіллі.

В середині 1950-х років з поверненням після 15 років ув'язнення пароха о. Мирона Прийми починають виникати перші спільноти, сім'ї, родини, якими він опікується. Формування і розвиток малих підпільних спільнот в кінці 1950-х – на початку 1960-х років була пов'язана з тим, що на Левандівці або поблизу поселилися кілька визначних священиків: о. Герман Будзінський, о. Михайло Винницький, що зуміли організувати осередки душпастирства для греко-католиків Левандівці. Також за підтримки мирян священики виїжджали в різні села та навіть до сусідніх областей.

Духовність і організаторський талант о. Михайла Винницького допомогли створити на Левандівці у середині 1960-х років центр духовного формування та навчання семінаристів підпільної духовної семінарії, у якому отримали покликання та були виховані близько двадцяти священиків, серед них три майбутні владики та ієромонах ЧНІ, до якого належав сам отець.

Визначальний вплив на греко-католиків Левандівки мали постаті священиків, їхня віра, випробування тюрмами та спецпоселеннями, жертовність, плекання літургійного життя, як головного джерела діяльності спільнот, особливий талант сповідника, почуття гумору та відвага і безстрашність. Першим одруженим священиком з Левандівки став о. Петро Городецький, висвячений вл. Величковським у 1967 році.

На Левандівці у досліджуваній період діяли кілька жіночих спільнот та різних монаших чинів та згромаджень, які, передусім зберігали правила молитовного життя і виконували служіння у співпраці із священиками, єпископами і мирянами.

Миряни підтримували діяльність священиків та монаших спільнот. Незважаючи на ризик втратити місце праці та зазнавати різних утисків щодо своїх дітей у школі, відкривали свої домівки, щоб перетворити їх на маленькі храми.

Найбільш активною мирянською спільнотою було Архібратство Матері Божої Неустанної Помочі, учасники якої вели глибоке молитовне життя та присвячувалися допомозі священикам у їх служінні на Левандівці та поза її межами.

На Левандівці у підпільній УГКЦ діяло близько 15 найактивніших родин, в помешканнях яких часто служилися Св. Літургії та відбувалися хрещення, вінчання, сповіді, підготовки дітей до першої сповіді.

У 1980-х роках з жителів Левандівки були висвячені 2 нові одружені священики. Це о. Олексій Васьків та о. Іван Курач, що забезпечило необхідно душпастирську опіку в умовах, коли священики довоєнних свячень відходили до вічності. Також у 1980-х роках сформувалися нові покликання до священства і

монашества, що зреалізувались вже в період після виходу з підпілля: о. Орест Фредина, о. Ілля Мамчак, та сестер А. Забродської та Г. Піх.

Священики, миряни і монахи Левандівки брали участь у процесах виходу з підпілля, зокрема через працю в комітеті захисту УГКЦ, в голодуваннях та багатолюдних Літургіях у період кінця 1980-х років, а також у поверненні парафії св. Андрія і сщмч. Йосафата.

Дане дослідження дає можливість побачити період діяльності УГКЦ у 1960-1980рр. через призму однієї місцевості, у житті якої відобразились всі події переслідувань і випробувань. Слід зазначити, що всі священики, які служили в парафії УГКЦ на Левандівці зберегли вірність своїй Церкві, це і о. Мирон Прийма, і о. Ярослав Тихий. Саме приклад душпастирів і вірність монашества і мирян зберіг нашу Церкву в катакомбний період.

Подальшого дослідження заслуговують передусім особи священиків, монахів і мирян, які діяли на Левандівці, про які є дуже мало інформації, та характер діяльності мирянських спільнот, об'єднаних навколо Пресвятої Євхаристії та Сповіді, спрямований на якнайчастіше прийняття цих Святих Тайн, як джерела витривалості у вірі і служіння для інших.

Результати дослідження можуть бути застосовані з навчальною і виховною метою для створення музею підпільної Церкви на Левандівці та проведення уроків та інших виховних заходів з історії Церкви.

Найбільшою трудностю під час опрацювання теми був брак інформації щодо конкретних спільнот, які діяли на Левандівці, навіть встановлення імен і прізвищ. Тому автором було проведено понад десять інтерв'ю з безпосередніми учасниками життя підпільної УГКЦ на Левандівці для уточнення і поглиблення інформації, отриманої з інших джерел, вдасться також доповнити карту підпільних осередків УГКЦ на Левандівці та уточнити інформацію щодо монаших спільнот.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

Центральний державний історичний архів України

1. ЦДІАУ, м. Львів, ф. 201, оп. 1в, спр. 1751: «Листи, анкети та інші документи священників з проханням призначення на парафію у Львові (Левандівка)».
2. ЦДІАУ, м. Львів, ф. 201, оп. 1в, спр. 912: «Особова справа священника Тихого Ярослава».
3. ЦДІАУ, м. Львів, ф. 201, оп. 1в, спр. 231: «Особова справа священника Гаврилюка Євгена».
4. ЦДІАУ, м. Львів, ф. 201, оп. 1в, спр. 702: «Анкети священників з прізвищами на букву «П» о. Прийма».
5. ЦДІАУ, м. Львів, ф. 201, оп. 1в, спр. 740.
6. ЦДІАУ, м. Львів, ф. 201, оп. 1в, спр. 751.

Архів Інституту Історії Церкви УКУ

7. Андрусак А. (с. Марія) . Інтерв'ю від 24.03.2001 / Інтерв'юер Никифорук І. // АІЦ, спр. П-1-1-1260.
8. Васьків О. (о. Олексій) . Інтерв'ю від 15.08.1998 / Інтерв'юер Купчик Т. // АІЦ, спр. П-1-1-811.3.
9. Вернюк З. Інтерв'ю від 18.11.1997 / Інтерв'юер Купчик Т. // АІЦ, спр. П-1-1-755.2.
10. Величко Р. Інтерв'ю від 11.11.1997 / Інтерв'юер Купчик Л. // АІЦ, спр. П-1-1-736.3.

11. Городецька А. Інтерв'ю про о. Петра Городецького від 21.10.1998 // Інтерв'юер Капустинська Л. // АПЦ, спр. П-1-1-936.
12. Заневич Р.(с.Єфросинія). Інтерв'ю від 18.04.2001 / інтерв'юер Ільків І. // АПЦ, спр. П-1-1-1261.
13. Каспришин Р. (о. Роман). Інтерв'ю від 27.04.1998 / Інтерв'юер Купчик Л. // АПЦ, спр. П-1-1-788.
14. Кобрин А. (с.Теоктиста). Інтерв'ю від 5.05.1993 / інтерв'юер Смолюк С. // АПЦ, спр. П-1-1-131.
- 15.Надич Г. (с. Любомира). Інтерв'ю від 30.11.2007 / Інтерв'юер Пітулик Д. // АПЦ, спр. П-1-1-1891.
- 16.Пасічник Г. (с. Надія) Інтерв'ю від 11.11.1998 / Інтерв'юер Крупач Л. // АПЦ, спр. П-1-1-909.
17. Періжок П. (о. Петро). Інтерв'ю від 4.09.1993 / Інтерв'юер Смолюк С. // АПЦ, спр. П-1-1-298.
- 18.Фредина А. Інтерв'ю від 10.03.2001 / інтерв'юер Волошин І. // АПЦ, спр. П-1-1-1302.
19. Фредина О. (о. Орест). Інтерв'ю від 26.11.1999 / Інтерв'юер Підківка І. // АПЦ, спр. П-1-1-1090.

Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата

- 20.Братство доброї смерті. Статут братства // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
- 21.Голові Залізничного райвиконкому від громадян українського греко-католицького обряду Левандівки м.Львова. Заява від 24.05.1990 р. // Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.
- 22.Деканальна візитація // Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.
- 23.До Митрополичого ординаріату у Львові – від греко-католицького Уряду парохіяльного Львів- Левандівка 3.02.1934р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.

24. До Митрополичої Консисторії у Львові. Лист від 14 квітня 1934р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
25. До ОО Настоятелів Львівських Церков, звернення від Митрополита Андрея від 1 квітня 1933р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
26. Зарядження в справі збірки на «Рідну школу», ч.12270/ДЦ, 20 грудня 1930р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
27. Зарядження Греко-Католицької Митрополичої консисторії у Львові ч.13529/ДЦ // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
28. Звернення від парафіян церкви святого Андрія Первозванного у Львові по вулиці Повітряній // Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.
29. Ідемо до Зарваниці. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
30. Лист Львівського Деканального Уряду 26 лютого 1931р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
31. Лист від греко-католицького Митрополичого Ординаріату. Львів, дня 14 вересня 1931р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
32. Листівка-запрошення на «Свято в честь Ісуса Христа». // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
33. Лист до Впр. Парохіяльного Уряду від греко-католицького Львівського Деканального Уряду, Львів від 23 лютого 1935р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
34. Пам'ятний перепис парохіян. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
35. Порядок походу на Львівськв цвинтарі 19 та 20 червня 1932р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.
36. Протокол складений від 3.12.1989р. про те, що цього числа відбулися збори парафіяни церкви Святого Андрея сел. Левандівки м. Львів // Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.
37. Справа метрик. Лист від 03.02.1937р. // Архів церкви св. Андрія і сщмч. Йосафата.

38. Світлий магістрате! Лист від 26 березня 1931р. // Архів церкви св. Андрія та сщмч. Йосафата.

Приватні архіви

39. Бега М. Інтерв'ю від 20.10.2016 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
40. Васьків О. (о. Олексій) Спогади про підпілля на Левандівці. 25.10.2009 // приватний архів автора . Відеозапис.
41. Біографії підпільних священиків Левандівки // приватний архів Гусак Л.
42. Бачинська Н. Інтерв'ю від 1.12.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
43. Винницький О. Інтерв'ю від 15.12.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
44. Винницька А. (с. Анна). Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
45. Голевич О. Інтерв'ю від 23.11.2019 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
46. Добровецький А. Інтерв'ю від 26.11.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора. Рукопис.
47. Забродський В. Інтерв'ю від 6.12.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
48. Курач І. Інтерв'ю від 3.12.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
49. Курач М. Інтерв'ю від 16.09.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
50. Мамчак І. (о. Ілля). / Інтерв'ю від 6.10. 2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.
51. Микитин З. Інтерв'ю від 23.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

52. Піх О. Інтерв'ю від 5.10.2020 / інтерв'юер Гривна Л. // приватний архів автора.

Основна література

53. Послання Синоду Єпископів УГКЦ 2018 року «*Боже Слово і катехизація*». 12 грудня 2018 // Синод єпископів Української Греко-Католицької Церкви synod.ugcc.ua (30.11.2020).
54. Боцюрків Б. *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська Держава (1939-1950)*. Львів 2005.
55. Бублик Т. *Участь Греко-Католицького мирянства у русі за легалізацію УГКЦ: на прикладі діяльності Комітету захисту УКЦ (середина 1980-х - початок 1990-х рр.)* // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2012, вип. 32, 308–315.
56. Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «мітингової демократії» (1988 – 1989 рр.)*. // Наукові записки Національного університету демократії «Острозька Академія». Серія «Історичне релігієзнавство». 2014, вип. 10, 43–52.
57. Беген О. «*Католицька акція*» як мирянський рух в УГКЦ (1930-1939). Комісія у справах мирян УГКЦ. laityugcc/org.ua/istorija-mirjanskix-ruhiv/articles (10.10.2020).
58. Гудзяк Б. - Турій О. - Гуркіна С. *Ієрархія та духовенство УГКЦ в підпіллі: 1946-1989 рр.* // Католицька Церква в Україні, Київ 2001.
59. Гайковський М. *Хресна дорога Української Греко-Католицької Церкви (1939-1941 та 1944-1947рр.)*. Львів 2006.
60. Гайковський М. *Хресною дорогою. Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939-1941 та 1944-1946 роках. Збірник документів і матеріалів*. Львів 2006.
61. Гринчишин М. *Вступне слово // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. Т.2*. Львів 2009.

62. Гуркіна С. *Образ сили духу: греко-католицьке духовенство Львівської Архиепархії після другої світової війни.* // 106//https://uamoderna.com/images/archiv/11/7_UM_11_Statti_Hurkina.pdf
63. Качор А. *Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України.* Вінніпег 1992.
64. Качор А. *Роля «Просвіти» в економічному розвитку Західної України.* Вінніпег 1960.
65. Ленцик В. *Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий.* Львів 2004.
66. Маслій О. *Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині в підпіллі 1953-1989р.р.* // *Україна-Європа-Світ. Збірник наукових праць.* // http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_15_30 .
67. Маслій О. *Жіночі чернечі спільноти УГКЦ в Галичині (1946 – 1989 рр.).* Дисертація канд. іст. наук, Прикарпатський Національний Університет ім. Василя Стефаника 2016.
68. *Мартирологія Української церкви.* Т.2, Торонто-Балтимор 1987.
69. *Малий підручник для вжитку провідників і членів Архібратства Матері Божої Неустанної Помочі.* Львівська Провінція Редемптористів 2017.
70. Никифороук І. *Душпастирська діяльність священників Української греко-католицької церкви в умовах підпілля на прикладі отця Михайла Винницького ЧНІ.* Дипломна робота. Львів-Рудно 2003.
71. *Отець Методій Костюк (1953-2008)* // <https://www.pametnaroda.cz/uk/kostyuk-otec-metodiy-1953> .
72. Прах Б. *Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах. Т. 1: Біографічні нариси (1939-1989).* Львів 2015.
73. Пульс А. *Єромонах студійського уставу Герман (Будзінський) – душпастир і борець за права та свободу Греко-Католицької Церкви.* Магістерська робота, УКУ ФБФ 2019.

74. Прийма М. *Бог дбає про путь праведних* // Місіонер, липень-серпень (2003), 28.
75. Прийма-Таміола Р. *Душпастир Левандівки отець Мирон Прийма* // "День незалежності" Левандівка, вип. 1/серпень 2013, 2.
76. *Павло Василик (1926-2004)* / pametnaroda.cz
77. Сліпий Й. *Спомини*. Львів-Рим 2014.
78. Судейко О. *Церква на Богданівці у Львові*. Львів 2018.
79. Сергійчук В. *Нескорена Церква*. Київ 2001.
80. Сало С. *Провінція Пресвятої Тройці сестер чину святого Василя Великого: нариси з історії*. Т. I: Львів 2012.
81. Стоцький Я. *Становлення і розвиток Марійських Товариств (Дружин) у структурі УГКЦ: минуле і сучасне* // dspase.tnpu.edu.ua/bitstream ст.2 (10.10.2020).
82. Шейко О. *Три редемптористи, як приклад служіння народові під час пандемії*. // Velichlviv.com (10.04.2020).
83. Цегельський Л. *Митрополит Андрій Шептицький*, Львів 1995.
84. <https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-nykyta-budka-3395/>

Допоміжна література

85. Воробкало Д. *Захоронки, огороذجі, світлиці і півоселі, або з історії дошкілля в Галичині* 10.09.2016 // photo-lviv.in.ua.
86. Зі спогадів Катерини Лихач. // [https://city-adm.lviv.ua/news/culture/212999-zis-pohadiv-kateryny-lykhach-divchata-u-vyshyvanykh-bliuzkakh-khloptsi-u-vyshyvanykh-sorochkakh-marshovym-krokom-vertalys-na-levandivku-pishky](https://city-adm.lviv.ua/news/culture/212999-zi-spohadiv-kateryny-lykhach-divchata-u-vyshyvanykh-bliuzkakh-khloptsi-u-vyshyvanykh-sorochkakh-marshovym-krokom-vertalys-na-levandivku-pishky) (20.09.2020).
87. Ільків Т. *Львів і його села: як місто збільшувало свої межі* // <https://iprosvita.com/lviv-i-joho-sela/> (20.09.2020).
88. Крип'якевич І. *Історичні проходи по Львові*. Львів 1991.
89. Козицький А., Підкова І. *Енциклопедія Львова*. Том 1. Львів. 2007.

90. Лінда С. - Богданова Ю. *Сакральна архітектура Львова міжвоєнного періоду: Стильовий плюралізм* // «Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура. Львів 2018.
91. Мельник І. *Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини*. Львів 2004.
92. Руда О. *Державна політика другої Речі Посполитої у національній сфері у 1918-1926 р.* // <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/123138> (22.09.2020).
93. Спогади п. Олександрі Нестор-Пазуняк 1911 р.н. // «День незалежності» Левандівка / Випуск №1 / серпень (2013), 2.

Осередки діяльності УГКЦ в часи підпілля на Левандівці

